

Digitaalisen aineiston kysyntä ja tarjonta

Yleiset kirjastot 2004

Opetusministeriön julkaisuja 2005:31

Digitaalisen aineiston kysyntä ja tarjonta

Yleiset kirjastot 2004

Opetusministeriön julkaisuja 2005:31

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö / Undervisningsministeriet
Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto /
Kultur-, idrotts- och ungdomspolitiska avdelningen
PL / PB 29, 00023 Valtioneuvosto / Statsrådet
<http://www.minedu.fi>
<http://www.minedu.fi/julkaisut/index.fi>

Taitto / Ombrytning: Erja Kankala
Yliopistopaino / Universitetstryckeriet 2005

ISBN 952-485-001-X (nid.)
ISBN 952-485-002-8 (PDF)
ISSN 1458-8110

Opetusministeriön julkaisuja / Undervisningsministeriets publikationer 2005:31

Lukijalle

Tähän julkaisuun opetusministeriön viestintäkulttuuriyksikkö on koonnut lääninhallitusten tekemät yleisten kirjastojen peruspalveluarvioinnit vuodelta 2004.

Peruspalvelujen alueellinen arviointi kuuluu lakisääteisiin lääninhallitusten tehtäviin. Vuonna 2004 kirjastotoimen sivistystoimentarkastajat selvittivät yleisten kirjastojen digitaalisen aineiston tarjontaa ja käyttöä sekä kuntien välistä yhteistyötä digitaalisen aineiston hankinnassa. Lisäksi saatiin tietoa digitaalisen verkkoaineiston käytössä havaituista ongelmista ja luotiin niihin ratkaisuehdotuksia. Yhteistyössä opetusministeriön kanssa selvitettiin yleisten kirjastojen internetyhteyksin varustettujen asiakaspäätteiden määrää ja tilaa, verkkoyhteyksien laatua sekä atk-tuen saatavuutta.

Julkaisun alussa esitetään arvioinnin perusteella tehdyt johtopäätökset ja toimenpide-esitykset sekä muutamien läänien kokonaistiivistelmät lääniensä tilanteesta.

Arvioinnin taustassa kerrotaan tavoitteista sekä niistä yhteiskuntapoliittisista lähtökohdista ja suosituksista, joita arvioinnin kohteeseen liittyy.

Arvioinnin tuloksien käsittely on tehty aihekohtaisesti, (mm. Tietokannat, E-kirjat) siten, että ensin esitetään aiheeseen liittyvä koko maan tilanneyhteenveto ja sen jälkeen läänikohtaiset tulokset.

Julkaisun lopusta löytyy lähdeluettelo, aiheeseen liittyvää termistöä sekä lääniarviointeihin osallistuneiden yhteystiedot.

Tämä julkaisu on luettavissa myös opetusministeriön www-sivulta osoitteessa: <http://www.minedu.fi/julkaisut/index.html> (Huom! Kartat ovat www-sivuilla värillisinä ja helpommin luettavissa.)

Asiakaspäätelystä lisätietoa opetusministeriön www-sivulta osoitteessa: <http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/kirjastot/perustietoa/selvityksia/asiakaspaaate2005.html>

Yhteenvedon on koonnut opetusministeriön viestintäkulttuuriyksikössä projektisihteeri Carita Lindholm. Sähköpostiosoite muotoa etunimi.sukunimi@minedu.fi . 3.6.2005.

Sisältö

Lukijalle	3
Johtopäätöksiä ja toimenpide-ehdotuksia	6
Läänikohtaisia yhteenvetoja	8
Etelä-Suomen lääni	8
Länsi-Suomen lääni	9
Itä-Suomen lääni	9
1 Arvioinnin tausta	11
1.1 Arvioinnin tavoite ja lähtökohdat	11
1.2 Yhteiskuntapoliittiset taustat ja toimenpidekokonaisuudet	12
1.3 Aineisto ja menetelmät	13
1.4 Arviointikohde	13
1.5 Arviointikysymykset ja -mittarit	15
2 Arvioinnin tulokset	16
2.1 Elektroniset tietokannat	16
2.1.1 Koko maa	16
2.1.2 Etelä-Suomen lääni	19
2.1.3 Länsi-Suomen lääni	21
2.1.4 Itä-Suomen lääni	24
2.1.5 Oulun lääni	26
2.1.6 Lapin lääni	29
2.2 E-kirjat	30
2.2.1 Koko maa	30
2.2.2 Etelä-Suomen lääni	32
2.2.3 Länsi-Suomen lääni	33
2.2.4 Itä-Suomen lääni	35
2.2.5 Oulun lääni	37
2.2.6 Lapin lääni	39
2.3 Digitaalisten aineistojen hankintakulut	40
2.3.1 Koko maa	40
2.3.2 Etelä Suomen lääni	40
2.3.3 Länsi-Suomen lääni	41
2.3.4 Itä-Suomen lääni	41
2.3.5 Oulun lääni	41
2.3.6 Lapin lääni	41

2.4 Digitaalisten aineistojen käyttäjäkoulutus ja tiedottaminen	42
2.4.1 Koko maa	42
2.4.2 Etelä-Suomen lääni	42
2.4.3 Länsi-Suomen lääni	42
2.4.4 Itä-Suomen lääni	43
2.4.5 Oulun lääni	43
2.4.6 Lapin lääni	43
 2.5 Digitaalisen aineiston käytettävyys (asiakaspäätökysely)	 44
2.5.1 Koko maa	44
2.5.2 Etelä-Suomen lääni	46
2.5.3 Länsi-Suomen lääni	46
2.5.4 Itä-Suomen lääni	49
2.5.5 Oulun lääni	50
2.5.6 Lapin lääni	51
 Termistöä	 53
Tietokantoja	53
Taulukkolista	54
Karttalista	55
Lähdeaineisto	55
Arviointiryhmät lääninhallituksittain	56

Johtopäätöksiä ja toimenpide-ehdotuksia

Johtopäätökset

Toimenpide-ehdotukset

<p>1. Yleisille kirjastoille asetettuja tietoyhteiskuntatavoitteita ei voida tasapuolisesti toteuttaa digitaalisten verkkoaineistojen osalta kuntien nykyisillä riittämättömillä resursseilla.</p>	<p>1. Digitaalisten aineistojen resursoinnista on sovittava kansallisesti. Työnjako hankinnan, tiedotuksen ja käyttäjäkoulutuksen suhteen on toteutettava alueellisesti ja kansallisesti.</p>
<p>2. Digitaalisten aineistojen saatavuus yleisissä kirjastoissa on vielä vähäistä ja vaihtelee alueellisesti.</p> <p>Digitaalisten aineistojen tämänhetkinen tarjonta ei vastaa yleisten kirjastojen tarpeita. Ongelmina ovat aineistojen hinta, vieras kieli ja yleisten kirjastojen tarpeita huonosti vastaavat sisällöt sekä tiedon puute.</p>	<p>2. Luodaan kansallinen suositus yleisten kirjastojen tarvitsemista keskeisistä digitaalisista aineistoista tiedon tasa-arvoisen saatavuuden parantamiseksi.</p> <p>Yleisten kirjastojen tarvitsemat digitoitavat aineistot otetaan mukaan kansalliseen digitointiohjelmaan. Kirjastojen omaa kansallisesti tuettua sisältötuotantoa kehitetään edelleen.</p>
<p>3. Digitaaliset aineistot ovat liian kalliita yksittäisille kirjastoille. Digitaalisen aineiston saatavuus riippuu kuntakoosta ja alueen kirjastoyhteistyön määrästä. Hankintayhteistyö on mahdollistanut aineistojen hankinnan myös pieniin kirjastoihin.</p>	<p>3. Digitaalisten aineistojen hankintayhteistyötä on kehitettävä edelleen sekä kansallisesti että alueellisesti aineiston resursoinnin, tiedottamisen ja täydennyskoulutuksen työnjaon osalta. On vahvistettava kirjastoverkon keskinäistä työnjakoa.</p>

<p>4. Henkilöstöresurssit yleisissä kirjastoissa eivät riitä digitaalisten aineistojen kehityksen seurantaan, valintaan, hankintaan, asiakkaiden neuvontaan eikä käyttäjäkoulutuksen järjestämiseen. Sekä kirjastohenkilöstö että asiakkaat tarvitsevat tietokantojen käyttökoulutusta. Verkkotaidot ovat yhtä tärkeitä kuin perinteinen lukutaito.</p>	<p>4. Kuntien on huolehdittava siitä, että kaikissa kirjastoissa on riittävästi pitkäjänteisestä kehittämistyöstä vastaavaa osaavaa kirjastoammatillista henkilöstöä.</p>
<p>5. Asiakaspäätteitä on liian vähän laatusuosituksen nähden, ja ne puuttuvat lähes kokonaan kirjastoautoista. Myös tietoliikenneyhteyksissä on puutteita.</p> <p>Kirjastojen käytettävissä ei ole riittävästi atk-tukea laitteistojen ja tietoliikenneyhteyksien ylläpitoon.</p>	<p>5. Asiakaspäätteiden määrä ja tietoliikenneyhteyksien laatu kirjastoissa nostettava Julkisen hallinnon tietohallinnon neuvottelukunnan (JUHTA) JHS157 -suositusten, Asiakaspäätetyöryhmän selvityksen sekä Kirjasto-poliittisen ohjelman suositusten tasolle. Myös kirjastojen teknisen tuen saatavuutta tuettava.</p>
<p>6. Digitaalisten aineistojen käytön tilastoinnissa ja sitä kautta toiminnan seurannassa on puutteita.</p>	<p>6. Digitaalisten aineistojen palveluntuottajien on kehitettävä tuotteidensa tilastointia kirjastojen toiminnan seurannan kehittämiseksi.</p>

Läänikohtaisia yhteenvetoja

Etelä-Suomen lääni

Yleisten kirjastojen digitaalisen aineiston tarjonta, hankinta ja käyttö

Arvioinnissa on tarkasteltu kirjaston uusia digitaalisia aineistomuotoja: elektronisia tietokantoja ja sähköisiä e-kirjoja. Niiden käyttöön tarvitaan tietokone, verkkoyhteys, käyttöoikeus ja e-kirjoja varten lukuohjelma.

Kirjastojen toimipisteistä 14 % (yleensä kirjastoautot) on kokonaan ilman internet-yhteyttä. Lähi- tai muussa kiinteässä verkkoyhteydessä on 67 %: toimipisteistä, adsl- tai muu laajakaista yhteys on 28 %:lla, modeemi- tai isdn-yhteys 24 %:lla, langattomassa verkossa on 11 % toimipisteistä. Samassa toimipisteessä voi olla erilaisia verkkoyhteyksiä.

Etelä-Suomen läänin kirjastoissa 41 % internet-yhteyksin varustetuista tietokoneista on asiakaskäytössä. Kirjastoista vain 27 % yltää valtakunnalliseen tavoitteeseen, jonka mukaan internet-asiakaspäätteitä pitäisi olla yksi tuhatta asukasta kohden. Kirjastojen koneista 52 % on hankittu vuonna 2002 tai sen jälkeen. Viisi kirjastoa ilmoitti, että he eivät saa minkäänlaista atk-tukea.

Digitaalisten aineistojen hankinta ja käyttö on melko vähäistä mm. seuraavista syistä johtuen. Digitaaliset aineistot ovat liian kalliita yksittäisille kirjastoille. Kirjastot eivät ole saaneet lisäresursseja uusien aineistomuotojen hankintaan ja käyttökoulutukseen. Tarjottujen digitaalisten aineistojen kieli ja sisältö eivät vastaa kysyntää. E-kirjojen käytössä on myös atk-tekniisiä ongelmia.

Kirjastoista 18 % käyttää vain omaa tietokantaa eikä mitään ulkopuolista tietokantaa. Vähintään yhtä kotimaista kirjastojen yhteistietokantaa (Linnea-tietokannat) käyttää 81 % kirjastojen henkilökunnista, mutta vain 45 % asiakkaista. Kansallisen elektronisen kirjaston (FinELib) tietokantojen käyttäjiä on 24 %. Muita maksullisia tietokantoja käyttää 36 % kirjastoista.

E-kirjojen käyttöoikeussopimus on 31 %:lla läänin kirjastoista. Vain kaksi kirjastoa oli hankkinut käyttöoikeuden yksin, muut olivat toimineet yhteistyössä muiden kirjastojen kanssa. E-kirjoja on hankittu Etelä-Suomen läänin yleisiin kirjastoihin 656 kpl, joita oli lainattu 1,3 kertaa per kirja otannan aikana.

Länsi-Suomen lääni

Yhteistyön merkitys suuri digitaalisten aineistojen hankinnassa

Kirjastopoliittisessa ohjelmassa esiin tuotu kansalaisten yhtäläinen tiedonsaantioikeus myös digitaalisessa muodossa tallennettuun aineistoon ei vielä toteudu. Digitaalisten aineistojen saatavuus on vähäistä ja vaihtelee alueellisesti. Kansallisen ja alueellisen yhteishankinnan merkitys on suuri. Elektronisia tietokantoja ei ole asiakaskäytössä 17 %:ssa läänin kunnista. Maakunnittain luku vaihtelee 6-39 %:n välillä. Toisaalta 10 tai useampia eri tietokantoja oli käytössä seitsemällä kirjastolla (Turku, Jyväskylä, Tampere, Salo, Vaasa, Aura, Pöytyä). Aineistona on käytetty lääninhallituksen yleisille kirjastoille lokakuussa 2004 tekemää kyselyä.

E-kirjojen käyttöoikeuslainsäädäntö on solminut 42 % läänin kunnista. Kirjastojen välinen yhteistyö on myös e-kirjojen hankinnassa oleellista, sillä valtaosa käyttöoikeussopimuksista on solmittu osana ns. kirjastokimppaa. Tällöin kaikkien yhteistyöalueen kirjastojen asiakkaat voivat lainata e-kirjoja yhteisjärjestelmästä ja asiakkaiden käyttöön saadaan yhteishankinnoilla suurempi kokoelma.

Digitaalisten aineistojen vähäiseen hankintaan vaikuttavat paitsi aineistojen korkeat hinnat, myös tarjonta, joka ei vastaa yleisten kirjastojen tarpeita. Kirjastot tarvitsevat kokotekstitietokantoja sekä kotimaisia suomen- ja ruotsinkielisiä aineistoja. Henkilöstö tarvitsee lisää tietoa tietokantojen ja e-kirjojen tarjonnasta ja sisällöistä sekä aineiston valintaa että asiakkaiden opastusta varten. Myös aineistojen käytön seuranta ja tilastointia on kehitettävä.

Asiakaspäätteiden määrässä 36 % kunnista yltää kirjastopoliittisen ohjelman laatusuositukseseen (yksi asiakaspääte / 1000 asukasta). Alueellisesti tarkasteltuna paras tilanne on Pohjanmaalla (1,17 / 1000 as.) ja heikoin Varsinais-Suomessa (0,61 / 1000 as.). Toimipisteistä 72,5 % käyttää lähiverkkoa / laajakaistayhteyttä, mutta tietoliikenneyhteydet puuttuvat kokonaan lähes 15 %:sta toimipisteistä, joista suurin osa on kirjastoautoja.

Kansallinen ja alueellinen yhteishankinta mahdollistaa digitaalisten aineistojen tarjoamisen myös pienissä kirjastoissa ja sitä on edelleen kehitettävä. Myös täydennyskoulutuksen ja tiedotuksen työnjaosta on sovittava kansallisesti ja alueellisesti. Asiakaspäätteiden määrää ja tietoliikenneyhteyksien laatua on nostettava kansallisten suositusten tasolle. Myös kirjastojen teknisen tuen saatavuutta tulee parantaa.

Itä-Suomen lääni

Verkkoaineistoja on saatavilla kirjastoissa vähän

Digitaalisia verkkoaineistoja on hankittu Itä-Suomen läänin yleisiin kirjastoihin vähän, ja niiden määrä vaihteli alueellisesti. Eniten aineistoja oli hankittu Etelä-Savon kirjastoihin. Itä-Suomen läänin yleisistä kirjastoista 44 % ei tarjonnut näitä aineistoja asiakkaiden käyttöön. Yllättävää oli, että opetusministeriön yleisten kirjastojen käyttöön ostamat tietokannat eivät olleet käytössä kaikissa kirjastoissa.

Keskeinen ongelma digitaalisten aineistojen hankinnassa ja käyttöönotossa oli tiedon ja käyttäjäkoulutuksen puute, eikä yksittäisten kirjastojen henkilöstöllä ollut aikaa perehtyä uusien aineistojen sisältöihin. Näin ollen aineistojen valinta oli vaikeaa samoin tiedotuksen ja käyttäjäkoulutuksen järjestäminen asiakkaille. Toisaalta tarjolla oleva digitaalinen aineisto ei kaikilta osin vastannut yleisten kirjastojen tarpeita. Ongelmina olivat aineistojen hinta, kieli ja yleisten kirjastojen tarpeita huonosti vastaavat sisällöt. Kirjastojen aineistohankintamäärä-

rahat eivät ole kasvaneet suhteessa uusiin aineistomuotoihin, ja kirjastoissa jouduttiin tarkkaan harkitsemaan, mihin aineistoihin niukat resurssit suunnataan. Vuonna 2004 Itä-Suomen läänin kirjastot arvioivat käyttävänsä 2 % kirjastoaineistorahoistaan digitaalisiin verkkoaineistoihin.

Digitaalisten aineistojen käyttöön liittyvät ongelmat olivat myös teknisiä. Digitaalisten aineistojen teknisen saavutettavuuden edellytyksenä ovat ajanmukainen laitekanta, toimivat tietoliikenneyhteydet ja riittävä atk-tuki kirjastoissa. Kirjastopoliittisen ohjelman laatusuosituksen 1 asiakaskone / 1000 asukasta ylsi vain 23 % Itä-Suomen läänin kirjastoista. Lisäksi konekanta oli osin vanhentunutta ja poissa käytöstä. Kirjastoautoista asiakaspäätteet ja internetiyhteydet puuttuivat lähes kokonaan. Kirjastojen saama atk-tuki laitteistojen ja tietoliikenneyhteyksien ylläpitoon oli riittämätön.

Yleisille kirjastoille asetettujen tietoyhteiskuntatavoitteiden saavuttamiseksi on luotava suositus siitä, mitkä ovat yleisten kirjastojen keskeiset digitaaliset aineistot ja edistettävä näiden aineistojen saamista kirjastoihin myös asiakkaiden käyttöön. Hankintayhteistyötä on kehitettävä kansallisesti ja alueellisesti, samoin digitaalisten aineistojen resursoinnin, tiedottamisen ja käyttäjäkoulutuksen työnjaosta on sovittava. Kunnissa on huolehdittava siitä, että kirjastoissa on riittävästi kirjastoammatillista kirjastojen kehittämistoiminnasta vastaavaa henkilöstöä. Koska valmiit digitaaliset aineistot eivät kaikilta osin vastaa yleisten kirjastojen tarpeita, on kansallista digitointiohjelmaa kehitettävä niin, että siihen otetaan mukaan myös yleisten kirjastojen tarvitsemat aineistot. Yleisten kirjastojen asiakaspäätteiden määrä, tietoliikenneyhteydet ja kirjastojen saama tekninen tuki on saatettava Kirjastopoliittisen ohjelman ja Julkiset asiakaspäätteet Suomessa -muistion suositusten tasolle.

1 Arvioinnin tausta

1.1 Arvioinnin tavoite ja lähtökohdat

Tavoitteena oli kartoittaa läänikohtaisesti yleisten kirjastojen digitaalisten aineistojen tarjontaa ja käyttöä sekä kuntien välistä yhteistyötä digitaalisen aineiston hankinnassa. Lisäksi tavoitteena oli saada tietoa digitaalisen verkkoaineiston käyttöön liittyvistä ongelmista ja mahdollisista ratkaisuehdotuksista.

Yleisten kirjastojen toiminnan arvioinnin lähtökohtia ovat Kirjastolaki (904/1998), Kirjastopoliittinen ohjelma, Kirjastostrategia 2010, Hallitusohjelma 2003 - 2007 ja Hallituksen tietoyhteiskuntaohjelman asettaman asiakaspäätöryhmän selvitys Julkiset asiakaspäätökset Suomessa.

Kirjastolaissa todetaan, että yleisten kirjastojen kirjasto- ja tietopalvelujen tavoitteena on edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, kansainvälistymiseen sekä elinikäiseen oppimiseen. Kirjastotoiminnassa tavoitteena on edistää myös virtuaalisten ja vuorovaikutteisten verkkopalvelujen ja niiden sivistyksellisten sisältöjen kehittymistä.

Kirjastopoliittisen ohjelman mukaan tiedollisen syrjäytymisen ehkäiseminen on yksi yleisen kirjaston päätehtävistä. Suomessa on yhtäläinen tiedonsaantioikeus myös digitaalisessa muodossa tallennetun aineiston suhteen. Kirjastoissa asiakkaiden saatavilla tulee olla tietoverkkojen kautta tarjottavia palveluita, standardinmukainen kirjastojärjestelmä ja verkkoyhteydet sekä internet-yhteyksin varustetut asiakaspäätökset. Hallituksen tietoyhteiskuntaohjelmalla pyritään kannustamaan digitaalisten palvelujen ja sisältöjen tuotantoa. Tiedon ja kulttuurin saatavuutta parannetaan ja kirjastojärjestelmää kehitetään vastaamaan tietoyhteiskunnan tarpeita.

Kirjastostrategia 2010 on opetusministeriön laatima linjaus tiedon ja saatavuuden politiikaksi. Kansalaisten on saatava oikea tieto oikeassa paikassa, ajantasaisesti ja omaan ikä-, osaa- ja tietotasoonsa suhteutettuna. Kirjaston on toimittava koko maassa samoin laatu- ja palveluperiaattein. Kansalaisten tietohuolto turvataan kehittämällä kirjasto- ja tietopalveluja sekä julkisen hallinnon sähköistä asiointia yhteisenä verkkopalveluna.

Hallitusohjelmassa vuosille 2003 - 2007 todetaan, että monipuolisten ja laadukkaiden tietojen ja kirjastopalveluiden saatavuus turvataan koko maassa hyödyntäen Kirjastostrategia 2010:n ehdotuksia. Kirjastojen roolia tietoyhteiskunnan perustaitojen levittäjänä vahvistetaan mm. laajakaistayhteyksillä. Hallituksen tietoyhteiskuntaohjelmassa kannustetaan digitaalisten palvelujen ja sisältöjen tuotantoon.

Kansalaisten tietoyhteiskunnan toteuttamisessa yleisiä kirjastoja pidetään yhtenä keskeisimpänä toimijana. Kirjastot ovat avoimia kaikille ja niiden palvelut on osoitettu koko väestölle. Niillä on osaavaa henkilökuntaa, pitkät aukioloajat sekä kohtalaisen hyvä, joskin usein jo hieman vanhentunut, tekninen laitekanta. Kun aineistoja siirretään verkkoihin ja digitaaliset aineistot lisääntyvät ja monipuolistuvat, nostavat ne olennaisesti yleisten kirjastojen tietopalvelun laajuutta ja laatua ja siten takaavat kansalaisille tasapuolisemmat tiedonsaantimahdollisuudet.

1.2 Yhteiskuntapoliittiset taustat ja toimenpidekokonaisuudet

Yhteiskuntapoliittiset tavoitteet	Toimenpidekokonaisuudet
Kirjastopoliittinen ohjelma 2001-2004 <ul style="list-style-type: none"> Kansalaisten tiedollisen syrjäytymisen estäminen Kansalaisilla on yhtäläinen tiedonsaantioikeus asuinpaikasta riippumatta myös digitaalisessa muodossa tallennettuun aineistoon 	<ul style="list-style-type: none"> Kirjastopalvelujen tarjonta perustuu selvitettyyn palvelutarpeeseen ja toiminnan seurantaan Kirjastojen yhteistyön tehostaminen digitaalisten aineistojen hankinnassa myös eri kirjastotyyppien kesken
Kirjastopoliittisen ohjelman laatusuositukset <ul style="list-style-type: none"> Internet-yhteyksiä asiakaskäytössä 1 / 1000 asukasta Tavoite on suhteutettava kunnan suuruuteen, rakenteeseen ja tehtävään sopivaksi Suurimmissa kirjastoissa ja maakunta-kirjastoissa on standardinmukainen kirjastojärjestelmä, verkkotukihenkilöitä, mikroluokka ja siellä opastava henkilökunta 	<ul style="list-style-type: none"> Arviointi ja itsearviointi Julkiset asiakaspäätteet Suomessa –muistion kirjaamien tavoitteiden toteuttaminen asiakaspäätteiden määrissä, atk-tuessa ja henkilöstön täydennyskoulutuksessa
Kirjastostrategia <ul style="list-style-type: none"> Kirjasto tuo dokumenttikokoelmiin ja verkkopalveluihin jatkuvuutta ja lisäarvoa valikoimalla ja järjestämällä erilaisia aineistoja sekä ohjaamalla asiakkaita näiden käytössä Kirjastoilla on nopeat tietoliikenne-yhteydet sekä tehokkaat, saavutettavat ja helppokäyttöiset tietojärjestelmät 	<ul style="list-style-type: none"> Työnjaon selkiyttäminen digitaalisten palvelujen tuottamisessa ja hankinnassa sekä tiedotuksen ja käyttäjäkoulutuksen järjestämisessä Asiakaspäätteet julkishallinnossa –suosituksen tavoitteiden toteuttaminen tietoliikenneyhteyksistä sekä henkilöstön koulutuksesta

Taulukko 1. Digitaaliseen aineistoon liittyviä yhteiskunnallisia tavoitteita ja toimenpidekokonaisuuksia niiden saavuttamiseksi

1.3 Aineisto ja menetelmät

Elektronisia tietokantoja on käytetty kirjastoissa 1985 lähtien. Nykymuotoisten tietokantojen käyttö alkoi 1990-luvun puolivälissä Internetin ja etenkin www-yhteyksien yleistyttyä. Vertailulukuja lisensoitujen sähköisten aineistojen käytöstä ei aikaisemmilta vuosilta ole perustilastoinnin puuttuessa. Kyse onkin kirjastoille uudentyypisistä hankinta- ja jakeluprosessista, jossa yhtäaikainen asiakaskäyttö on mahdollista useassa eri paikassa.

Koska digitaalisen aineiston hankintaan ja käyttöön liittyviä tietoja ei siis ole kerätty yleisten kirjastojen tilastotietokantaan, on tämän arvioinnin materiaali saatu lääninhallitusten yleisille kirjastoille lokakuussa 2004 suoritetulla kyselyllä. Kyselyllä selvitettiin elektronisten tietokantojen ja e-kirjojen tarjontaa, hankintaa, käyttöä ja tilastointia kirjastoissa. Kirjastojen laitekantaa, tietoliikenneyhteyksiä ja näihin liittyvän teknisen tuen määrää kysyttiin myös, koska nämä vaikuttavat digitaalisen aineiston tekniseen saavutettavuuteen. Laitteistoresurssija koskeva osio tehtiin yhteistyössä opetusministeriön kanssa. Siitä saatuja tuloksia käytettiin Matti Vanhasen hallituksen Tietoyhteiskuntapolitiittiselle ministeriryhmälle tehtävään asiakas-päätteselvitykseen.

Tämä arviointi antaa ensimmäisen kerran maassamme seurantatietoa yleisten kirjastojen välityksellä tarjolla olevista lisensoiduista aineistoista. Kaikki kunnat vastasivat kyselyyn vastausprosentin näin ollessa 100. Arviointituloksia on esitetty suorina jakaumina ja karttoja käyttäen. Lisäksi kyselyn avoimia vastauksia on käsitelty sisällön erittelyn avulla. Koska kyselyn kohteena olevat aineistot ovat verraten uusia ja niiden käyttö yleisissä kirjastoissa vähäistä, on kysymyksessä vasta alkukartoitus, jota tulee seurata myöhemmissä arvioinneissa. Tulevaisuudessa kirjastot siirtyvät yhä enemmän kokoelmapainotteisuudesta palvelupainotteiseen työhön. Toimitaan verkossa, jossa on keskenään kommunikoivia palveluja.

1.4 Arviointikohde

Arvioinnin kohteena olivat yleisten kirjastojen digitaaliset aineistot. Digitaalisilla aineistoilla tarkoitetaan sähköisessä muodossa olevia aineistoja, tietokantoja tai muita elektronisia aineistoja, joiden käyttämiseen tarvitaan tietokone ja käyttöliittymä, ja jonka lisenssin eli käyttöoikeuden kirjasto on ostanut asiakkaiden ja henkilökunnan käyttöä varten. Käyttömaksu määritellään lisenssinä, joiden määrittelyperusteena on mahdollisten käyttäjien lukumäärä tai sallittujen yhtäaikaisten käyttäjien määrä. (Digimaan kartta, 2002.) Yleisten kirjastojen digitaalisia aineistoja ovat lisensoidut maksulliset tietokannat ja muu maksullinen verkkoaineisto, kirjastojen oma sisältötuotanto, vanhoista kokoelmista digitoitu aineisto ja vapaasti verkossa saatavilla olevat aineistot. Tämän arvioinnin kohteena olivat yleisten kirjastojen lisensoidut maksulliset tietokannat ja sähkökirjat eli e-kirjat. Digitaalinen aineisto tarjoaa kirjastoille uudenlaisen sähköisesti toimivan hankinta- ja jakelukanavan, jonka puitteissa pääsy tietoon voidaan järjestää useassa toimipisteessä ja usealle käyttäjälle samanaikaisesti.

Yleisten kirjastojen käytössä olevia maksullisia tietokantoja olivat yhteistyössä hankitut Linnea-tietokannat ja FinELibin kautta hankitut tietokannat sekä yksittäisin käyttöoikeuksin hankitut kaupalliset tietokannat. Linnea-tietokantojen ylläpidosta vastaa Suomen kansalliskirjastona toimiva Helsingin yliopiston kirjasto. Opetusministeriö on maksanut näiden tietokantojen lisenssin kaikille Suomen yleisille kirjastoille vuodesta 2002. Ko. tietokannat ovat olleet yleisten kirjastojen henkilökunnan ja asiakkaiden vapaassa käytössä. Linnea-tietokantoja ovat Linda (tieteellisten kirjastojen yhteisluettelo), Manda (maakuntakirjastojen yhteisluettelo), Arto (kotimaisten artikkelien viitetietokanta) ja Viola (musiikkiaineiston yhteisluettelo).

Suomen kansalliskirjasto vastaa myös Kansallisen elektronisen kirjaston FinELibin toiminnasta. FinELib hankkii keskitetysti kaikille kirjastosektoreille käyttöoikeussopimuksia kotimaisista ja ulkomaisista elektronisista aineistoista. Opetusministeriö maksaa yleisten kirjastojen osalta näiden aineistojen hankinnan palvelumaksun. Maakuntakirjastojen edustajista koottu asiantuntijaryhmä tekee vuosittain esityksen FinELibille yleisten kirjastojen haluamista e-aineistoista. Esityksen pohjalta FinELib käynnistää lisenssineuvottelut ko. aineistojen tuottajien kanssa näiden aineistojen käyttöoikeuksien ostamiseksi yleisten kirjastojen käyttöön. FinELibin kautta kirjastoille on hankittu koti- ja ulkomaisia artikkelitietokantoja (esim. Ebsco), eri alojen hakuteoksia (esim. Grove Dictionary of Music, Encyclopaedia Britannica, Kansallisbiografia) ja viitetietokantoja (esim. talouselämän artikkeliviitetietokantaa Helecon, Global Books in Print).

Näiden keskitetysti hankittavien tietokantojen lisäksi yleiset kirjastot ovat hankkineet yksittäin käyttöoikeuksia erilaisiin kotimaisiin kaupallisiin aineistoihin. Osa näistä aineistoista on sellaisia, joiden hankinta yhteislisensseinä FinELibin kautta ei ole onnistunut. Tietokannat ovat artikkelitietokantoja (esim. Helsingin Sanomien arkisto, Aleksi Online) ja eri alojen hakemistoja (esim. Yleisradion äänilevytö Fono).

Arviointikohteena olivat myös sähkökirjat eli e-kirjat. E-kirjojen osalta kirjastot ostavat lisenssin lisäksi haluamansa määrän sähköisessä muodossa olevia kirjoja, jotka lainataan kirjaston asiakkaiden kotikoneille kirjaston omasta järjestelmästä tai kotisivuilta. Asiakas tarvitsee e-kirjojen lukemiseen tietokoneen ja lukuohjelman. Yleisten kirjastojen kannalta e-kirjat ovat uusi aineistoryhmä. Ensimmäinen e-kirjojen välitykseen erikoistunut suomalainen kirjakauppa aloitti toimintansa vuonna 2002, ja se on edelleen ainoa laajamittaisesti e-kirjoja välittävä kirjakauppa. Yleiset kirjastot tekivät ensimmäiset e-kirjalisenssisopimuksensa vuonna 2003.

1.5 Arviointikysymykset ja -mittarit

Kirjastojen digitaalisten aineistojen tarjontaa, saatavuutta ja käytettävyyttä on arvioitu huomioiden kansalaisten tasavertaisuuden toteutuminen. Arviointikysymyksiin vaikuttavaa yhteiskuntapoliittista taustaa sekä digitaaliseen aineistoon liittyviä laatusuosituksia on käsitelty edellä.

Arviointikysymykset		Arviointimittarit
1. Miten digitaalisia aineistoja on saatavilla kirjastojen kautta?	TARJONTA SAATAVUUS	<ul style="list-style-type: none">• Tietokantoja hankkineiden kirjastojen osuus• Tietokantoja asiakaskäyttöön tarjoavien kirjastojen osuus• Eri tietokantojen lukumäärä kirjastoissa• E-kirjasopimusten lukumäärä• E-kirjojen hankinta ja käyttö kirjastoissa• Yhteistyössä hankittujen tietokantojen/ e-kirjojen lukumäärä• Asiakaskäytössä olevien tietokantojen lukumäärä
1. Tukeeko kirjastojen tekninen infrastruktuuri digitaalisten aineistojen käyttöä?	KÄYTETTÄVYYS	<ul style="list-style-type: none">• Asiakaspäätteitä vähintään 1/1000 asukasta• Vuoden 2002 jälkeen hankittujen asiakaspäätteiden määrä• Tietoliikenneyhteyksien laatu• Verkkotuen saatavuus

2 Arvioinnin tulokset

2.1 Elektroniset tietokannat

Elektronisten tietokantojen tarjonta ja kysyntä eivät kohtaa

2.1.1 Koko maa

Yleisissä kirjastoissa oli käytössä yhteensä 28 lisensoitua tietokantaa vuonna 2004. Etelä- ja Länsi-Suomen läänien kirjastoissa tietokantoja oli 25, Oulun läänin kirjastoissa 14, Itä-Suomen läänin kirjastoissa 11 ja Lapin läänin kirjastoissa 5. Alueelliset erot olivat suuria (kuva 1). Etelä- ja Länsi-Suomen lääneissä tietokannat olivat keskittyneet lähinnä suurimpien kaupunkien kirjastoihin. Muista kaupungeista vain Oulun kaupunginkirjastossa oli yli kymmenen tietokantaa. Etelä- ja Länsi-Suomen läänissä oli toisaalta eniten kirjastoja, joissa ei ollut tietokantoja ollenkaan.

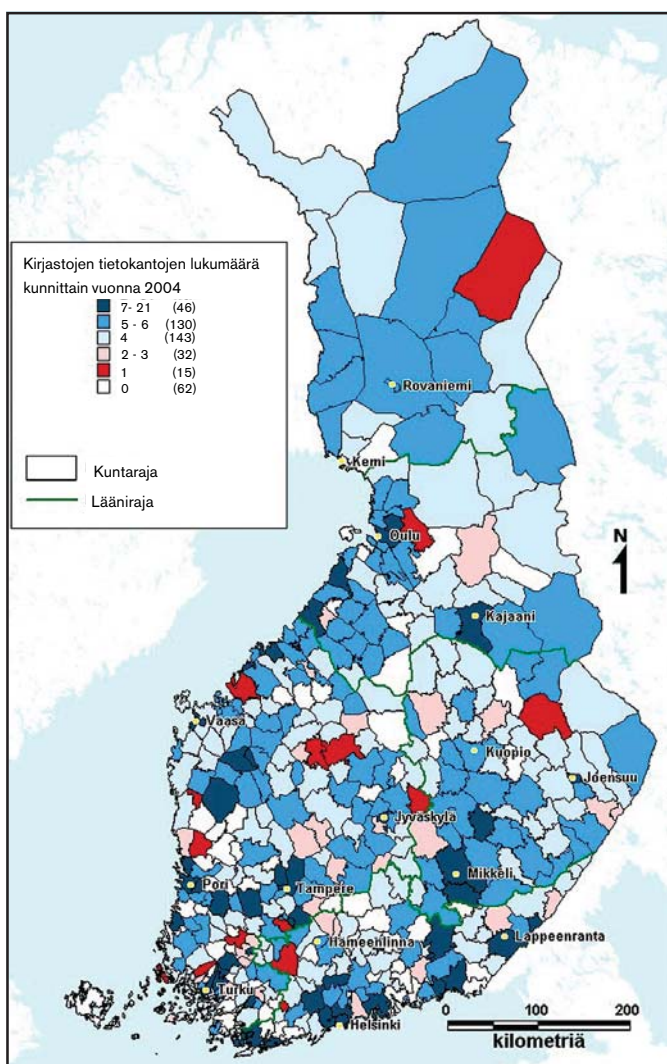
Yllättävää oli, että opetusministeriön kirjastojen käyttöön hankkimat Linnea-tietokannat puuttuivat kokonaan tai osittain lähes 20 %:sta kirjastoja (taulukko 2). Asiakkaiden saatavilla Linnea-tietokannat olivat alle puolessa kirjastoista. Linnea-tietokantojen saatavuutta voidaan kuitenkin pitää tämänhetkisenä minimimitavoitteena yleisissä kirjastoissa. Myös pienten kuntien tulisi tarjota asiakkailleen tasavertainen käyttömahdollisuus näihin tietokantoihin. Tosin tietokantojen ylläpitäjien olisi huolehdittava tarjoamiensa palvelujen ajantasaisuudesta ja luotettavuudesta. Maakuntakirjastojen yhteisluettelon Mandan päivitys on lopetettu vuoden 2003 alussa.

FinELib-tietokantojen saatavuus vaihteli alueittain ja kuntakoon mukaan. Etelä-Suomen ja Länsi-Suomen läänin suurimmissa kirjastoissa oli käytössä kaikki tarjolla olevat FinELib-tietokannat, kun taas pienemmissä kirjastoissa näitä ei ollut yhtään. Toisena ääripäänä oli Lapin lääni, jossa ei ollut yhtään FinELib-tietokantaa. FinELib ei ole vielä onnistunut hankkimaan kotimaisia tietokantoja, jotka todella kiinnostaisivat yleisiä kirjastoja ja vastaisivat niiden asiakaskunnan tarpeita. Ongelmina olivat hinta, kieli ja yleisten kirjastojen tarpeita huonosti vastaavat sisällöt. Lisäksi FinELibin moniportaista hankintajärjestelmää pidettiin hitaana ja jäykkänä. FinELib-tietokantoja oli virkailijakäytössä 23 %:ssa kirjastoja ja asiakaskäytössä vain 16 %:ssa kirjastoja (taulukko 2).

Lääni	Linnea-, tietokannat, % kirjastoista		FinELib-, tietokannat, % kirjastoista		Muut tietokannat, % kirjastoista		Ei mitään tietokantoja, % kirjastoista	
	virkailla- käytössä	asiakas- käytössä	virkailla- käytössä	asiakas- käytössä	virkailla- käytössä	asiakas- käytössä	virkailla- käytössä	asiakas- käytössä
Etelä-Suomen lääni	80	45	25	19	39	28	18	51
Itä-Suomen lääni	92	45	26	18	40	26	5	45
Länsi-Suomen lääni	79	44	20	15	38	25	17	44
Oulun lääni	86	38	36	14	32	16	14	56
Lapin lääni	86	41	0	0	64	45	5	9
Yhteensä	82	44	23	16	39	26	15	45

Taulukko 2. Eri hankintakanavien kautta hankitut tietokannat kirjastoissa vuonna 2004

Kirjastojen kokemukset tietokantojen hankintayhteistyöstä perustuivat käytännössä vain FinELib-tietokantojen hankintaan. Pienissä kirjastoissa yhteishankintaa pidettiin ainoana vaihtoehtona saada tietokantojen käyttöoikeuksia. Tietokantojen hankkiminen tuli yhteistyössä kirjastoille edullisemmaksi, eikä jokaisen kirjaston tarvinnut erikseen käydä hankalia lisenssi-neuvotteluja palveluntarjoajien kanssa. Maakuntakirjastojen roolia kirjastot pitivät keskeisenä. Maakuntakirjastot puolestaan kokivat yhteishankinnan työläänä, koska niitä työllistivät aineiston valintaan, hankintaan ja laskutukseen liittyvät tehtävät. Yleiset kirjastot eivät tehneet kovin paljon yhteistyötä oman alueensa yliopiston tai ammattikorkeakoulun kirjastojen kanssa. Pällekkäisiä hankintoja pyrittiin välttämään. Jos kunnassa oli tieteellinen kirjasto, tiedonhakiijat ohjattiin tarvittaessa sinne.

Kartta 1. Tietokantojen lukumäärä kunnittain vuonna 2004.

Lähde: Oulun lääninhallitus.

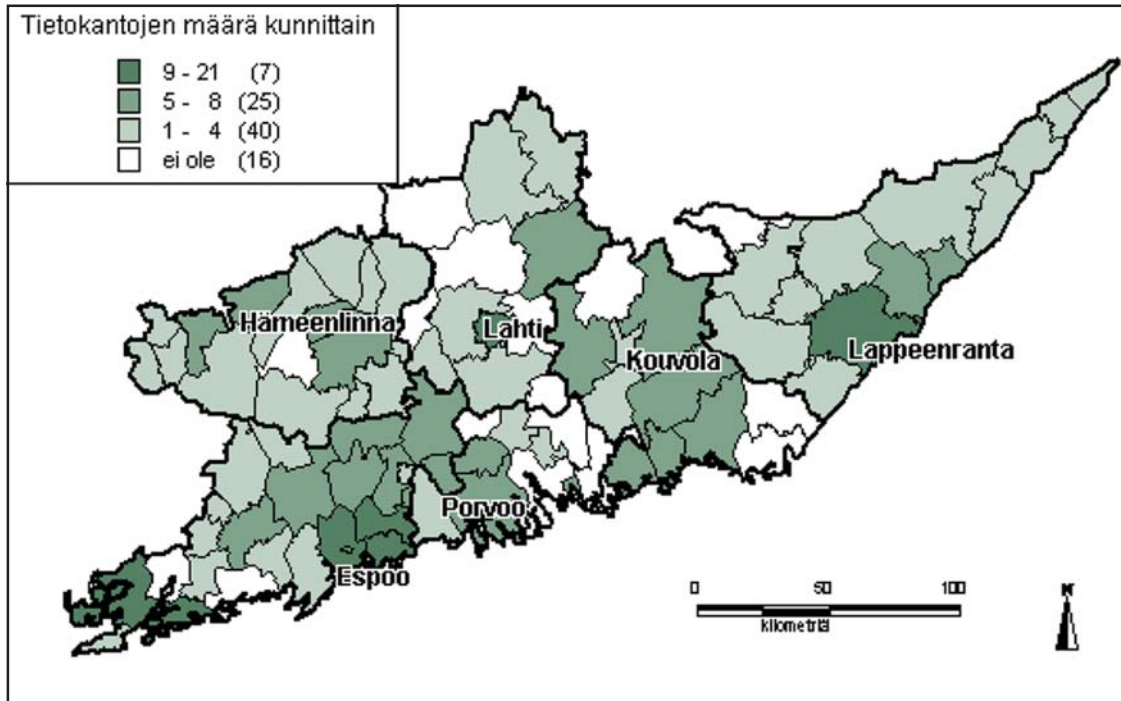
Muista tietokannoista yleisin oli Aleks Online (kotimainen artikkeliviitetietokanta), joka oli käytössä 39 %:ssa kirjastoja. Muita yksittäisten kirjastojen hankkimia tietokantoja olivat Fono (Yleisradion äänilevystön aineistotietokanta), Web-Facta (verkkokäyttöinen tietosanakirja) ja Medic (lääketieteen hakemisto) sekä Länsi-Suomen läänissä ruotsinkieliset Mediarkivet (kokotekstiarikkelitietokanta) ja Artikelsök (artikkeliviitetietokanta).

Kirjastot halusivat käyttöönsä ennen kaikkea kotimaisia aineistoja sekä kotimaisten sanoma- ja aikakauslehtiartikkeleiden, etenkin paikallislehtien, kokotekstiaineistoja. Viitetietokannoissa esiin tulevia lähteitä ei aina kyetty hankkimaan edes kaukolainoiksi. Kirjastot toivoivat myös, että FinELibin lisenssineuvottelut jo aiemmin esitettyjen aineistojen (esimerkiksi AleksOnline, Helsingin Sanomien tekstiarkisto, Fono, SFS-standardit) osalta onnistuisivat.

Tietokantojen käytön kirjastot arvioivat vähäiseksi. Etenkin pienissä kirjastoissa oman aineistotietokannan ja internetin hakukoneiden käyttöä pidettiin riittävinä tiedonlähteinä. Etenkin kirjastot arvioivat käyttävänsä Linnea-tietokantoja ja Aleks Onlinea. Tarkkoja käyttölu-kuja ei ole, koska tilastointi eli luotettava käytön seuranta puuttui. FinELib tilastoi joidenkin välittämiensä tietokantojen kirjastokohtaista käyttöä, mutta näitä tietoja ei pidetty eten-keen Itä-Suomen läänissä luotettavina. Käyttöä pitäisi kuitenkin pystyä seuraamaan, jotta hankintoja pystyttäisiin perustelemaan. Kuntien päättäjille tietokantojen käyttö jäi näkymät-ömäksi ilman tarkkoja tilastoja.

2.1.2 Etelä-Suomen lääni

Tietokantojen käyttö on ollut kirjastojen arvioiden mukaan vähäistä. Etenkin pienissä kirjastoissa oman aineistotietokannan ja internetin hakukoneiden käyttöä pidetään riittävinä tiedonlähteinä.

Kartta 2. Kirjastojen käyttämien ulkopuolisten tietokantojen määrä kunnittain Etelä-Suomen läänissä 2004. Lähde: Etelä-Suomen lääninhallitus.

Vaikka Linnea-tietokannat ovat kirjastojen vapaassa käytössä, niin vain 81 % kirjastoista on ottanut vähintään yhden niistä virkailijakäyttöön ja ainoastaan 45 % kirjastoista on antanut niitä asiakaskäyttöön (ks. taulukko 3).

Maakunta	Linnea		FinELib		Muut		Ei mitään	
	Virkailija-käyttö	Asiakas-käyttö	Virkailija-käyttö	Asiakas-käyttö	Virkailija-käyttö	Asiakas-käyttö	Virkailija-käyttö	Asiakas-käyttö
Uusimaa 24 kuntaa	21 kpl 88 %	14 kpl 58 %	9 kpl 38 %	5 kpl 21 %	12 kpl 50 %	9 kpl 38 %	3 kpl 13 %	10 kpl 42 %
Itä-Uusimaa 10 kuntaa	6 kpl 60 %	2 kpl 20 %	1 kpl 10 %	1 kpl 10 %	3 kpl 30 %	3 kpl 30 %	4 kpl 40 %	8 kpl 80 %
Kanta-Häme 16 kuntaa	15 kpl 94 %	8 kpl 50 %	0 kpl 0 %	0 kpl 0 %	4 kpl 25 %	3 kpl 19 %	1 kpl 6 %	8 kpl 50 %
Päijät-Häme 12 kuntaa	7 kpl 58 %	4 kpl 33 %	1 kpl 8 %	1 kpl 8 %	4 kpl 33 %	2 kpl 17 %	5 kpl 42 %	8 kpl 67 %
Kymenlaakso 12 kuntaa	8 kpl 67 %	7 kpl 58 %	8 kpl 67 %	8 kpl 67 %	7 kpl 58 %	6 kpl 50 %	3 kpl 8 %	4 kpl 17 %
Etelä-Karjala 14 kuntaa	13 kpl 93 %	6 kpl 43 %	3 kpl 21 %	2 kpl 14 %	4 kpl 29 %	2 kpl 14 %	1 kpl 7 %	8 kpl 57 %
Koko lääni 88 kuntaa	70 kpl 80 %	40 kpl 45 %	22 kpl 25 %	17 kpl 19 %	34 kpl 39 %	25 kpl 28 %	16 kpl 18 %	45 kpl 51 %

Taulukko 3. Kirjaston ulkopuolisten tietokantojen asiakas- ja virkailijakäyttö Etelä-Suomen läänin kunnan- ja kaupunginkirjastoissa vuonna 2004.

Sopimusehdot ja käyttöliittymän toimivuus ovat tärkeitä isoille kirjastoille. Muuten sisältö ratkaisee tietokantojen hankinnassa kuten muissakin aineistomuodoissa. Kirjastot vertaavat hintaa suhteessa oletettuun kysyntään ja asiakkaiden tiedontarpeeseen. Yleensä aineistojen hintaa suhteessa käyttöön pidettiin liian kalliina. Kun hankitaan digitaalisia aineistoja, niin rahat ovat pois perinteisen aineiston hankinnasta. Kirjastoilla ei ole lisärahoitusta digitaalisten aineistojen hankintaan, jotka täydentävät, mutta eivät korvaa perinteistä aineistoa.

Kirjastojen kokemukset yhteisten tietokantojen hankinta- ja käyttösopimusyhteistyöstä perustuvat käytännössä vain kansallisen elektronisen kirjaston (FinELibin) aineistojen hankintaan. Linnea-tietokantojen käyttösopimus ei ole edellyttänyt kirjastojenvälistä yhteistyötä.

FinELib lisää kirjastojen yhteistyötä ja antaa mahdollisuuden myös pienille kirjastoille päästä mukaan tietokantojen käyttöön. Pienten kirjastojen resurssit eivät yksinään riittäisi pitkällisiin ja ammattitaitoa vaativiin neuvotteluihin, mutta aineistojen laskutus maakuntakirjastojen kautta on koettu hankalaksi.

Kirjastojen kommenttien mukaan FinELib on kankea ja hidas hankintatapa. FinELibin vieraskieliset ja tieteelliset tietokannat eivät sovellu yleisten kirjastojen asiakkaiden tiedonlähteiksi. FinELib ei ole vielä onnistunut hankkimaan hyödyllisiä kotimaisia tietokantoja, jotka todella kiinnostaisivat yleisiä kirjastoja ja vastaisivat niiden asiakaskunnan tiedontarpeisiin. Ebsco (pääasiassa englanninkielisiä kokotekstisiä aikakauslehtiartikkeleita) on suosituin FinELibin tietokannoista, 23 % (20 kpl) kirjastoista käyttää sitä.

Muita ulkopuolisia kaupallisia tietokantoja on tähän asti voitu hankkia vain kunnittain, ei yhteishankintoina. Kotimainen kaupallinen Aleksis-artikkeliviitetietokanta on käytetty maksullinen tietokanta. Aleksia käyttää 32 % (28 kpl) kirjastoista.

Kaikki tietokannat eivät ole ajantasaisia, jolloin luotettavuus ja käyttö vähenevät. Esimerkiksi Linnea-tietokannoista maakuntakirjastojen yhteistietokanta Mandan päivitys on lopetettu v. 2003 alussa.

Tekniset ongelmat tulivat myös esiin. Jos kirjasto on hallinnon verkossa, niin kaupunkien ja kuntien tietohallinnot eivät halua tietoturvallisuutta vaarantavia aukkoja palomuuureihin. Koneiden osoitteiden vaihtuessa saattaa olla käyttökatkoksia. Tietokantojen integroiminen omaan aineistotietokantaan ehkä lisäisi käyttöä. Jos käyttö lisääntyisi, niin kirjastojen asiakas-koneita pitäisi hankkia lisää.

Kirjastot haluavat tilastoja ja tiedontarpeeseen vastaavia sisältöjä

E-kirjojen ja tietokantojen tilastointia pidetään puutteellisena. Kaikista tietokannoista ei saada minkäänlaisia tilastoja. Jos tilastoja saadaan, ne ovat hyvin karkeita, esimerkiksi asiakkaiden ja henkilökunnan käyttöä ei pystytä erittelemään. Yksikään kirjasto ei maininnut olevansa tyytyväinen tilastointiin.

Kirjastot haluaisivat verkkoaineistoja, jotka ovat edullisia ja kotimaisia kokotekstitietokantoja. Viitetietokannoissa esiin tulevia lähteitä ei aina kyetä hankkimaan edes kaukolainaksi.

On ristiriitaista, että jotkut kirjastot haluavat myös FinELib-aineistoja, jotka jo ovat heidän maakuntakirjastonsa käytössä. Ilmeisesti kirjastot ovat kuitenkin pitäneet tietokantoja liian kalliina ottaakseen ne omaan käyttöönsä.

Aihealueista toivotuimmat olivat yleistietosanakirjat, runot, tilastot, matrikkelit, RT-kortit, SFS-standardit, lakikirjat, sukututkimus, lääketiede ja sanakirjat. Kurssikirjat, kartat, lehtien arkistot ja Aleksi-artikkeliviitetietokanta olivat myös toivelistalla. Loppuunmyytyjä kirjoja haluttaisiin saada käyttöön edes e-kirjoina.

Parhaimmillaan verkkoaineistot siis voisivat ainakin osittain korvata perinteisen käsikirjaston, jolloin etuna olisi tilansäästö lisäksi aineiston ajantasaisuus ja kulumattomuus.

2.1.3 Länsi-Suomen lääni

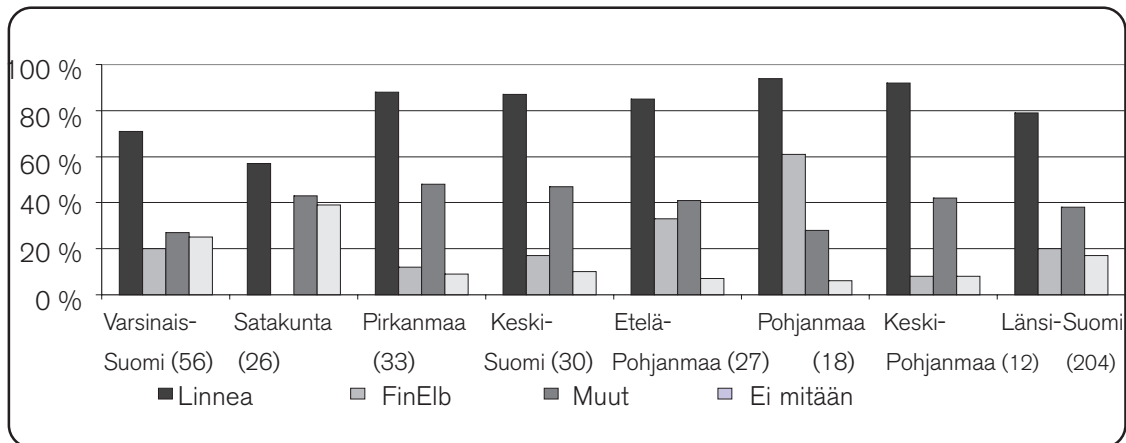
Vaikka elektronisia tietokantoja on käytetty kirjastoissa jo 1980-luvulla, nykymuotoisten tietokantojen käyttö alkoi vasta 90-luvun puolivälissä internetin ja etenkin www-yhteyksien yleistyttyä. Vertailulukuna lisensoitujen tietokantojen käytöstä ei aikaisemmilta vuosilta kuitenkaan ole, koska digitaalista aineistoa koskevia tietoja ei kerätä kirjastojen perustilastoihin. Uusien aineistomuotojen osalta tilastointi on muutenkin puutteellista ja ongelmallista, mikä tulee selvästi esiin kirjastojen vastauksissa. Tietokantojen käytön tarkempaa seurantaa ja tilastointia tulee kehittää, jotta valintojen tekeminen ja hankintojen perustelevuus helpottuu kirjastoissa.

Kaikkiaan Länsi-Suomen läänin kirjastoissa oli kyselyn mukaan vuonna 2004 käytössä 25 eri tietokantaa. Näistä 14 on hankittu kansallisesti tai alueellisesti yhteistyössä kirjastojen kesken. Tietokantojen saatavuudessa on suuria alueellisia eroja, eivätkä kaikki hankitut tietokannat ole asiakaskäytössä. 10 tai useampia eri tietokantoja oli käytössä seitsemällä kirjastolla (Turku, Jyväskylä, Tampere, Salo, Vaasa, Aura, Pöytyä).

Koska elektroniset tietokannat ovat kirjastoille kalliita aineistoja, tarvitaan täydennyskoulutusta kirjastojen henkilöstölle, jotta rajalliset resurssit voidaan suunnata tarpeellisimpiin aineistoihin. Hinnan lisäksi tietokantojen vähäiseen hankintaan vaikuttaa se, ettei tarjonnan katsota vastaavan kysyntää. Etenkään kansallisten yhteishankintojen kautta ei ole saatavilla yleisten kirjastojen ja niiden asiakkaiden tarvitsemia kotimaisia kokotekstiaineistoja. Lisäksi ongelmana on se, että suuri osa kansallisesti hankittavista tietokannoista on suunnattu lähinnä tieteellisten ja ammattikorkeakoulujen kirjastojen asiakkaille. Hankittavien tietokantojen

valintaan vaikuttaakin korkeakoulukirjastojen sijainti lähialueella, jolloin etenkin tieteellisiä ja vieraskielisiä tietokantoja on helpompi jättää hankkimatta. Englanninkielisten aineistojen sijaan ja lisäksi kaivataan etenkin sanomalehtien arkistoja, aikakauslehtiartikkeleiden kokotekstitietokantoja ja kotimaisia suomen- ja ruotsinkielisiä aineistoja.

Asiakaskäyttöä ei kaikissa kirjastoissa ole saatu järjestymään teknisten, lähinnä tietoturvaan (palomuurit) liittyvien ongelmien vuoksi. Koska lisensoidut tietokannat ovat käytössä vain kirjastojen tiloissa sijaitsevilta työasemilta, niiden saavutettavuuteen vaikuttavat myös asiakaspäätteiden määrä ja laatu sekä kirjastojen tietoliikenneyhteydet. Saavutettavuuden takaamiseksi teknisen tuen saatavuus kirjastoissa on tärkeää, mutta nykyisellään riittämätöntä.

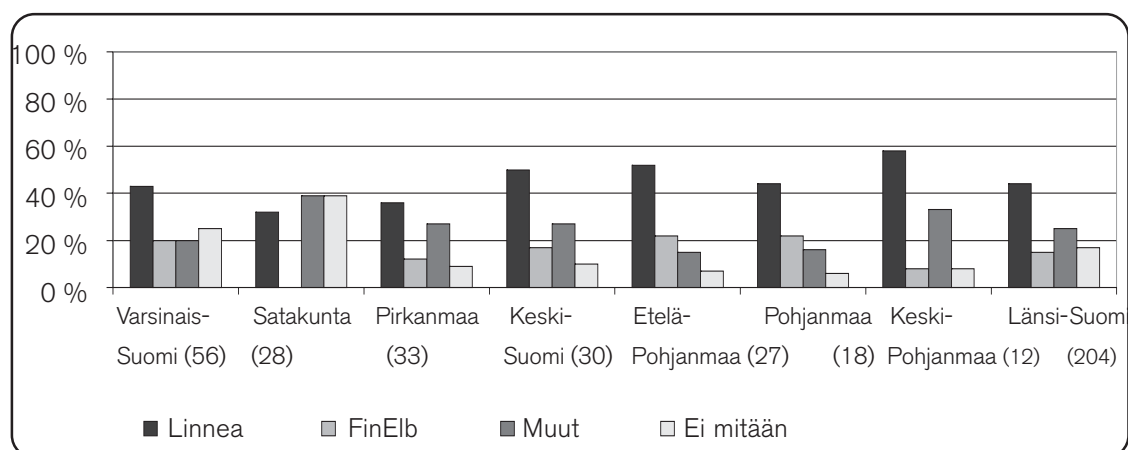
Taulukko 4. Tietokantojen henkilökuntakäyttö Länsi-Suomen läänin kirjastoissa

Henkilökunnan käytössä olivat useimmin Linnea-tietokannat (79% kirjastoista), joihin opetusministeriö on keskitetysti maksanut lisenssin kaikille Suomen yleisille kirjastoille vuodesta 2002 lähtien. Kaikilla yleisillä kirjastoilla on siis ollut mahdollisuus käyttää näitä tietokantoja vapaasti kirjastojen työasemilla jo kolmen vuoden ajan. Kuitenkaan Linnea-tietokannat eivät ole käytössä kaikissa kirjastoissa. Satakunnassa vain 57% ja Varsinais-Suomessa 71% kirjastoista ilmoitti käyttävänsä niitä. Pohjanmaalla käyttäjäkirjastojen osuus oli 94% ja Keski-Pohjanmaalla 92%. Kirjastot, joissa Linnea-tietokantoja käytetään, pitävät hyvänä sitä, että opetusministeriö on rahoittanut näiden keskeisten tietokantojen hankinnan kaikille kirjastoille. Ilman opetusministeriön subventointia nämä tietokannat eivät olisi käytössä nykyisessä laajuudessa.

Kirjastojen hankkimista elektronisista tietokannoista kahdeksan on aineistoja, joiden välityksestä kaikille kirjastosektoreille vastaa Suomessa kansallinen elektroninen kirjasto FinELib, joka neuvottelee keskitetysti kirjastoille käyttöoikeussopimuksia kotimaisista ja ulkomaisista elektronisista aineistoista. Nämä tietokannat olivat vuonna 2004 Ebsco (englanninkielinen kokotekstiartikkeleita sisältävä tietokanta), Global Books in Print (kirja- ja videoaineistojen viitetietokanta, viitetietokanta sisältää tietoa alkuperäisjulkaisuista, mutta ei yleensä itse julkaisun kuten artikkelin, kirjan tms. koko tekstistä), Grove Dictionary of Art ja Grove Dictionary of Music (englanninkieliset taide- ja musiikkietietokannat), Kansallisbiografia (suomenkielinen elämäkerrasto), Helecon (talouselämän artikkeliviitetietokanta), NetMot-sanakirjat ja Ulrichsweb (aikakausjulkaisujen hakemisto). Näistä yleisin on Ebsco, joka oli hankittu 37 kirjastoon. Yleisimpiä FinELib-tietokannat olivat Pohjanmaalla (61% kirjastoista), kun taas Satakunnassa niitä ei ollut ollenkaan käytössä.

Maakuntakirjastot pitävät FinELib-tietokantojen yhteishankintaa omalta kannaltaan työllään, koska ne joutuvat jakamaan tietokantojen laskun maakunnan kirjastoille ja laskuttamaan näitä. Myös muut kirjastot kommentoivat FinELib-hankintajärjestelmään liittyviä ongelmia kuten sen jäykkyyttä ja hitautta sekä sen kautta tarjottavien aineistojen valikoimaa. Vaikka kokemukset yhteishankinnoista ovat pääsääntöisesti hyviä ja yhteishankintoja pidetään parhaana hankintavaihtoehtona, kansallisella ja alueellisella tasolla hankintayhteistyön optimaalinen toiminta vaatii työnjaon ja hankintamekanismien tarkastelua ja järjestämistä uudelleen.

Myös kaksi muuta tietokantaa (Web-Facta, verkkokäyttöinen elektroninen tietosanakirja ja ruotsalainen Mediearkivet-kokotekstiartikkelitietokanta) on hankittu yhteistyössä usean kirjaston kesken. Edellämainittujen kansallisesti ja alueellisesti hankittavien digitaalisten aineistojen lisäksi yleiset kirjastot ovat Länsi-Suomessa hankkineet yksittäin käyttöoikeudet yhteentoista muuhun kaupalliseen aineistoon. Näitä muita aineistoja oli läänissä käytössä 38 %:ssa kuntia, siis yleisemmin kuin FinELib-tietokantoja (20% kunnista). Varsinais-Suomessa (25% kunnista) ja Satakunnassa (39%) oli eniten kirjastoja, joissa ei ollut ollenkaan käytössä elektronisia tietokantoja.

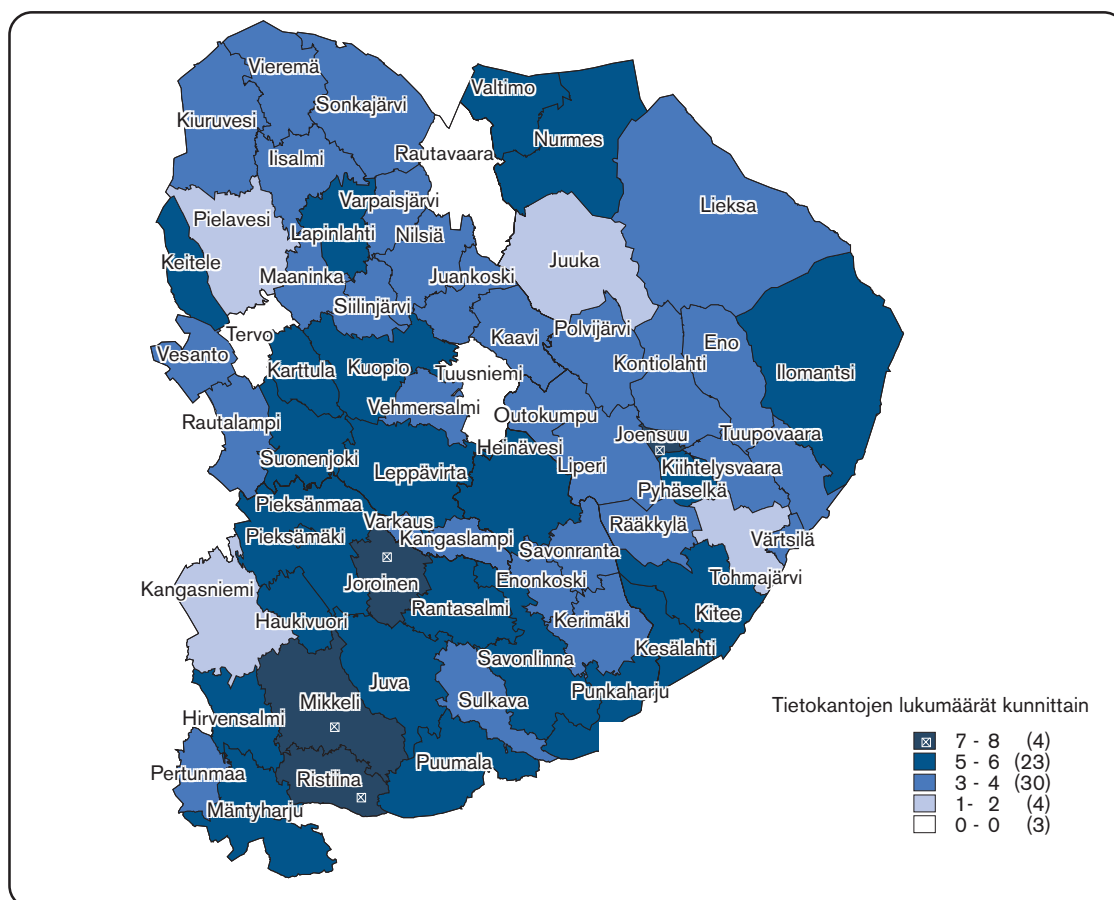
Taulukko 5. Tietokantojen asiakaskäyttö Länsi-Suomen läänin kirjastoissa

Elektroniset tietokannat ovat huomattavasti laajemmin henkilökunnan kuin asiakkaiden käytössä. Sekä Linnea- että FinELib-tietokantojen asiakaskäytössä on myös suuria alueellisia eroja. Keski-Pohjanmaalla asiakkaat voivat käyttää Linnea-tietokantoja 58 %:ssa kirjastoja, kun osuus koko läänin osalta on vain 44 %. Satakunnassa (39 %) ja Varsinais-Suomessa (25 %) on suhteellisesti eniten kirjastoja, joissa elektronisia tietokantoja ei ole ollenkaan asiakaskäytössä. Toisaalta Satakunnassa muita kuin Linnea- ja FinELib-tietokantoja voi käyttää 39 %:ssa kirjastoja.

Kirjastojen yksinään hankkimista tietokannoista yleisin on BTJ Kirjastopalvelun AleksisOnline (kotimainen artikkeliviitetietokanta), jota käyttää 34 % läänin kirjastoista. Sanomalehtien arkistotietokannoista oli Aamulehden lisäksi käytössä vain Helsingin Sanomat, vaikka sanomalehtien tietokantoja pidettiin alueellisesti tärkeimpinä ja toivotuimpina aineistoina. Vaikka lehtien verkkoversiot ovat luettavissa ilmaiseksi tai halvalla, suurten lehtien arkistojen ja muiden kotimaisten aineistojen hankintaa rajoittaa korkea hinta.

2.1.4 Itä-Suomen lääni

Kysytyistä 27 tietokannasta oli Itä-Suomen läänin yleisissä kirjastoissa käytössä 11 tietokantaa. Näistä neljä oli Linnea-tietokantoja (Arto, Linda, Manda ja Viola), kolme FinELibin kautta hankittuja tietokantoja (Ebsco¹, Grove Dictionary of Music² ja Kansallisbiografia³) sekä neljä muita yksittäisin käyttöoikeuksin hankittuja tietokantoja (Aleksi Online⁴, Fono⁵, OCLC Worldcat⁶ ja Tenttu⁷). Linnea-tietokannoista Linda ja Manda olivat yleisimmin käytössä (57 kirjastossa). FinELib-tietokannoista Ebsco oli 15 kirjastossa, Grove Music 2 kirjastossa ja Kansallisbiografia 2 kirjastossa. Muista tietokannoista Aleksi Online oli käytössä 25 kirjastossa, muut kukin yhdessä kirjastossa.

Kartta 3. Tietokantojen lukumäärät kunnittain vuonna 2004 Itä-Suomen läänissä

Lähde: Itä-Suomen lääninhallitus

¹ Ebsco = Ebsco Publishingin tuottama englanninkielinen kokotekstiatikkeleita sisältävä tietokanta

² Grove Dictionary of Music = Oxford University Pressin tuottama englanninkielinen musiikkitietokanta

³ Kansallisbiografia = Suomen historiallisen seuran tuottama suomenkielinen elämäkerrasto

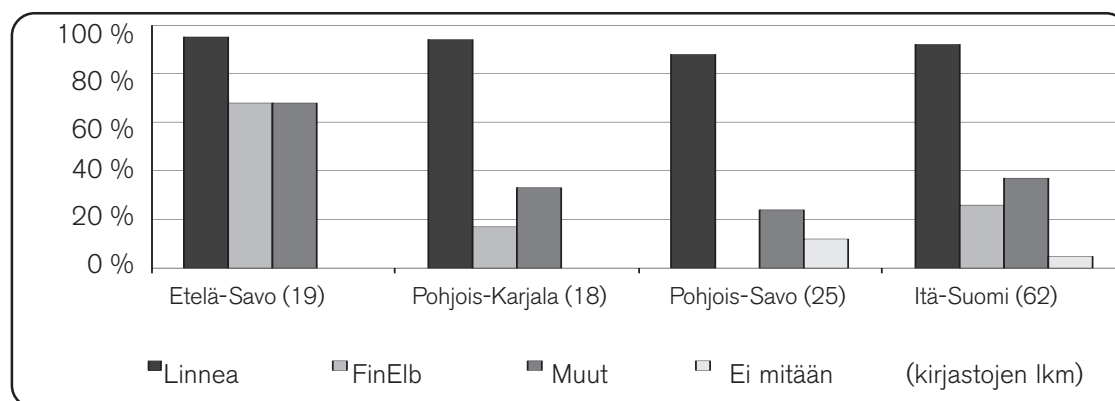
⁴ Aleksi Online = BTJ Kirjastopalvelun tuottama kotimainen artikkeli- ja arvosteluvietietokanta

⁵ Fono = Yleisradion äänilevystön aineistotietokanta

⁶ OCLC Worldcat = englanninkielinen luettelointitietokanta

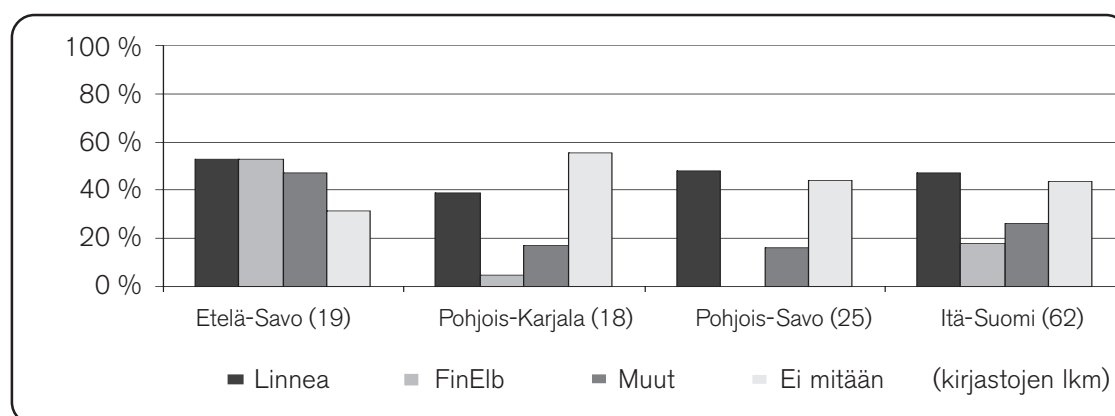
⁷ Tenttu = Teknillisen korkeakoulun kirjaston tuottama tekniikan tietokanta

Tietokantoja oli Itä-Suomen läänin kirjastoissa vähän, ja niiden määrä vaihteli alueellisesti (kartta 3). Tietokantoja oli Etelä-Savossa keskimäärin 5,3, Pohjois-Karjalassa 4,2 ja Pohjois-Savossa 3,7. Yllättävää oli, että opetusministeriön yleisten kirjastojen käyttöön hankkimat Linnea-tietokannat eivät olleet käytössä kaikissa Itä-Suomen läänin kirjastoissa. Etelä-Savon ja Pohjois-Karjalan maakuntakirjastojen koko maakuntakirjastoalueen kirjastoille hankkima Ebsco-tietokanta ei myöskään ollut käytössä kaikissa alueen kirjastoissa.

Taulukko 6. Tietokannat henkilökunnan käytössä Itä-Suomen läänin kirjastoissa maakunnittain vuonna 2004

Maakuntien välillä oli eroja tietokantojen käyttöönotossa. Etelä-Savossa sekä tietokantojen virkailija- että asiakaskäytössä olevien tietokantojen määrä oli suurempi kuin muissa maakunnissa (kuviot X2 ja kuviot X3). FinELibin tietokantoja käyttäviä kirjastoja oli Pohjois-Karjalassa vähän ja Pohjois-Savossa ei yhtään. Etelä-Savossa FinELib-tietokantojen hankintaa oli toteutettu maakuntakirjaston kautta. FinELib-aineistojen vähäinen hankinta johtui myös siitä, että ne eivät vastanneet yleisten kirjastojen tarpeita.

Taulukko 7. Tietokannat asiakaskäytössä Itä-Suomen läänin kirjastoissa maakunnittain vuonna 2004

Itä-Suomen läänin kirjastoista 44 % ei tarjonnut em. tietokantoja asiakkaiden käyttöön. Myös näissä luvuissa oli alueellista vaihtelua. Etelä-Savon kirjastoista 32 %, Pohjois-Karjalan kirjastoista 56 % ja Pohjois-Savon kirjastoista 44 % ei tarjonnut tietokantoja asiakaskäyttöön.

Sytä tietokantojen vähäiseen hankintaan ja käyttöönottoon oli useita. Kirjastoissa henkilöstöllä ei ollut aikaa perehtyä uusien aineistojen sisältöihin, eikä uusien aineistojen käyttäjäkoulutusta asiakkaille pystytty järjestämään. Kirjastojen saamaa tiedotusta ja käyttäjäkoulutusta pidettiin riittämättömänä. Kirjastot pitivät tietokantoja kalliina, eivätkä kirjastojen aineistohankintamäärärahat olleet kasvaneet suhteessa uusiin aineistomuotoihin. Kirjastot toivoivatkin, että hankintayhteistyön kautta tietokantoja saataisiin kirjastojen käyttöön nykyistä edullisemmin tai jopa ilmaiseksi. Etenkin pienissä kunnankirjastoissa jouduttiin tarkkaan harkitsemaan, löytyikö hankittavalle uudelle aineistolle tai palvelulle riittävästi käyttäjiä. Tietokantatarjonta ei vastannut kysyntää. FinELib-tietokannat olivat kirjastojen mielestä tieteellisten kirjastojen aineistoja. Yleiset kirjastot halusivat kotimaisia sanoma- ja aikakauslehtiartikkeleiden, etenkin paikallislehtien, kokotekstiaineistoja. Kirjastot toivoivat myös, että lisenssineuvottelut jo aiemmin esitettyjen aineistojen (esim. Aleks, HS-tekstiarkisto, Fono, SFS-standardit ja Tilastokeskuksen tietokannat) osalta onnistuisivat.

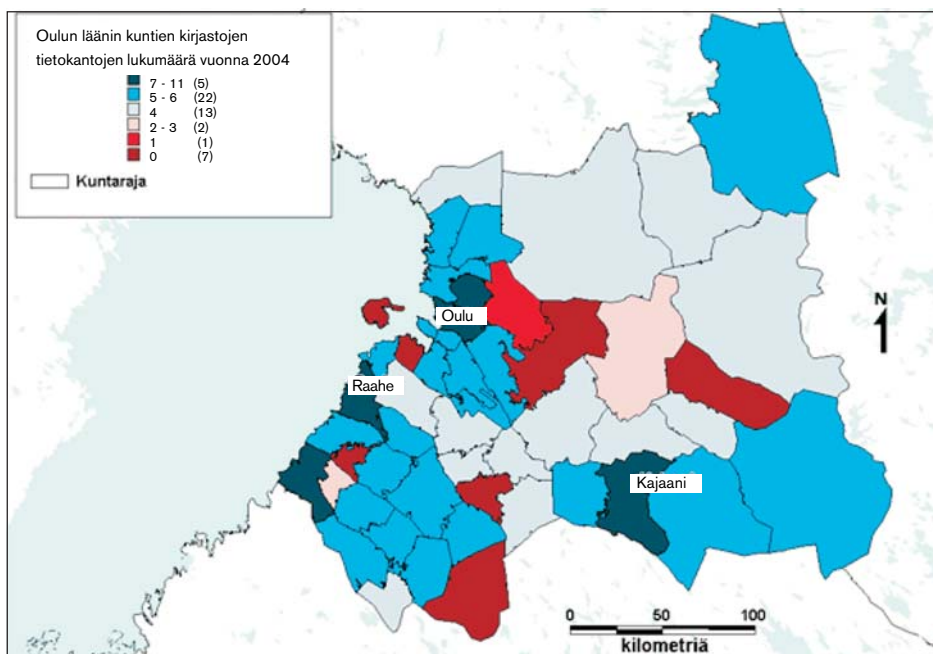
Etelä-Savossa kirjastoilla oli muita enemmän myönteisiä kokemuksia tietokantojen yhteishankinnasta. Pohjois-Savon kirjastoilla ei vastausten perusteella ollut kokemuksia yhteishankinnasta. Pienten kunnankirjastojen kannalta yhteishankinta oli ainoa vaihtoehto hankkia tietokantojen käyttöoikeuksia. Tietokantojen hankkiminen yhteistyössä tuli kirjastoille halvemmaksi, eikä jokaisen kirjaston tarvinnut erikseen käydä hankalia lisenssineuvotteluja palvelun tarjoajan kanssa. Maakuntakirjastojen roolia kirjastot pitivät keskeisenä tietokantojen yhteishankinnassa. Toisaalta maakuntakirjastot kokivat yhteishankinnan työläänä, koska niitä työllistivät aineiston valintaan, hankintaan ja laskutukseen liittyvät tehtävät. FinELibin moniportaista hankintajärjestelmää pidettiin kirjastoissa hitaana ja jäykkänä. Yleiset kirjastot eivät tehneet kovin paljon yhteistyötä oman alueensa yliopiston tai ammattikorkeakoulun kirjaston kanssa. Päällekkäisiä hankintoja pyrittiin välttämään jonkin verran. Jos jossakin kunnassa oli tieteellinen kirjasto, tiedonhakijat ohjattiin sinne.

Itä-Suomen läänin kirjastot pitivät tietokantojen käyttöä vähäisenä. Käytöstä voitiin tosin esittää vain arvioita, koska luotettava käytön seuranta puuttui. Eniten kirjastot arvioivat käyttävänsä Lindaa, Manda ja Aleks Onlinea. FinELib tilastoi joidenkin välittämiesä tietokantojen käyttöä, mutta etenkin Etelä-Savon alueella näitä tietoja ei pidetty luotettavina. Käyttöä pitäisi kuitenkin pystyä seuraamaan, että pystyttäisiin perustelemaan hankintoja. Kuntien päättäjille tietokantojen käyttö jäi näkymättömäksi ilman tarkkoja tilastoja.

2.1.5 Oulun lääni

Oulun läänin yleisissä kirjastoissa oli käytössä yhteensä 14 eri tietokantaa eli puolet käytössä olevista kyselyn 27 tietokannasta. Neljä oli Linnea-yhteistietokantoja (Linda, Manda, Arto ja Viola) ja kuusi FinELibin kautta kansallisena tai alueellisena yhteishankintana hankittuja tietokantoja (ulkomaisten lehtien Ebsco, Kansallisbiografia, Grove Dictionary of Music, Helecon, NetMot sanakirjat, Tenttu). Kotimainen kansallisbiografia oli alueellisena yhteishankintana käytössä 10 kunnassa. Tietokannoista neljä oli muita, kuntien kaupallisesti hankkimia tietokantoja. Näistä yleisimmin oli käytössä kotimaisten lehtien artikkeli- ja arvosteluviihketietokanta Aleks, jota käyttää kolmasosa läänin kunnista.

Tietokantojen saatavuus vaihteli Oulun läänin yleisissä kirjastoissa kuntakoon ja alueen mukaan. Opetusministeriön lisenssillä ostamat Linnea-tietokannat eivät olleet henkilökunnan käytössä seitsemässä kunnassa (14 %) ja kolmessa kunnassa ne olivat käytössä osittain. Linnea-yhteistietokannan (4 kpl) saatavuutta voidaan pitää tämänhetkisenä minimivaihteluna läänin yleisissä kirjastoissa. Myös pienten kuntien tulisi tarjota asiakkailleen tasavertainen käyttömahdollisuus käytettävissä olevan henkilöstömäärän vähäisyydestä huolimatta.

Kartta 4. Kirjastojen tietokannat Oulun läänissä. Lähde: Oulun lääninhallitus

Sähköisten tietokantapalvelujen saatavuutta voidaan arvioida sekä henkilöstön että asiakkaiden käytön kannalta. Henkilökunnan ja asiakkaiden tietokantojen käytössä oli suuria eroja.

Kirjastojen henkilökunta käytti eniten Linnea-tietokantoja (83 % kunnista). FinELib tietokannoista käytettiin eniten Ebscoa (36 %), ja kaupallisista tietokannoista Aleksia (32 %).

FinELib-tietokantoja pidettiin lähinnä tieteellisten kirjastojen aineistoina. Tästä syystä Oulun maakuntakirjaston yhteisesti hankkima ulkomaisia lehtiä koskeva FinELib-tietokanta Ebsco oli käytössä lähes puolessa toiminta-alueen kirjastoissa. Seuraavaksi eniten käytettiin Kansallisbiografiaa (10 %).

TIETOKANTA	HENKILÖKUNNAN KÄYTTÖ						ASIAKKAIDEN KÄYTTÖ					
	Kainuu		Pohjois-Pohjanmaa		Oulun lääni		Kainuu		Pohjois-Pohjanmaa		Oulun lääni	
	kuntia	%	kuntia	%	kuntia	%	kuntia	%	kuntia	%	kuntia	%
Linnea tietokannat												
Arto	8	80	33	83	41	82	5	50	10	25	15	30
Linda	9	90	34	85	43	86	4	40	15	38	19	38
Manda	9	90	33	83	42	84	4	40	14	35	18	36
Viola	8	80	31	78	39	78	4	40	12	30	16	32
FinELib tietokannat												
Ebsco	0	0	18	45	18	36	0	0	7	18	7	14
Kansallisbiografia	1	10	9	23	10	20	1	10	4	10	5	10
Grove Music	0	0	1	3	1	2	0	0	1	3	1	2
Helecon	0	0	1	3	1	2	0	0	0	0	1	2
NetMot sanakirja	0	0	1	3	1	2	0	0	1	3	1	2
Muut tietokannat												
Aleksi On Line	4	40	12	30	16	32	1	10	7	18	8	16
Fono	1	10	2	5	3	6	0	0	0	0	0	0
Kiinteistöalan												
lakikirja	1	10	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0
Medic	0	0	1	3	1	2	0	0	1	3	1	2
Tenttu	0	0	1	3	1	2	0	0	0	0	0	0

Taulukko 8. Henkilökunnan ja asiakkaiden käyttämät tietokannat kunnittain Oulun läänin yleisissä kirjastoissa vuonna 2004

Asiakaskäyttö kunnissa oli suurinta tieteellisten kirjastojen aineistotietokanta Lindassa (38 %). Asiakaskäyttö kunnissa oli puolta pienempää kuin henkilökunnalla. Pohjois-Pohjanmaalla FinELib tietokantojen määrä ja saatavuus asiakkaille oli yhteishankintojen johdosta suurempi kuin Kainuussa (kuva X3), josta mm. hankintayhteistyö puuttui. Eniten asiakkaat käyttivät Linnea tietokantoja ja muita tietokantoja selvästi vähemmän. Läänin kunnista 56 % puuttui asiakaskäyttö kokonaan.

Kirjastojen näkemykset digitaalisen verkkoaineiston käytöstä yhdensuuntaisia

Kirjastojen antamien vastausten perusteella syitä tietokantojen vähäiseen hankintaan ja käyttöönottoon oli useita. Suurimmat ongelmat olivat lisäresurssien ja henkilöstön puute. Tietokannat ovat kalliita ja hankintamäärärahat eivät ole kasvaneet suhteessa uusiin ilmestyviin aineistomuotoihin, päinvastoin supistuneet viidesosalla. Pienissä kunnissa jouduttiin hyvin tarkkaan harkitsemaan, onko hankittavalle uudelle aineistolle riittävästi käyttäjiä. Myöskään tietokantatarjonta ei yleisten kirjastojen mielestä vastannut niiden kysyntään. Osaa tietokannoista pidettiin tieteellisten kirjastojen tarjontana. Yleiset kirjastot halusivat käyttöönsä ennen kaikkea kotimaisia aineistoja sekä kotimaisten sanoma- ja aikakauslehtiartikkelien, etenkin paikallislehtien, kokotekstiaineistoja. Kokotekstiaineistot antaisivat etenkin pienten kirjastojen asiakkaille suoraan verkolta tiedot ilman aikaa vieviä

kaukolainapyyntöjä muihin kirjastoihin. Aiemmin vireillä olleiden lisenssineuvottelujen toivottiin onnistuvan (HS-tekstiaineisto, Yleisradion Fono).

Pienten kunnankirjastojen kannalta yhteishankinta oli halvempaa. Jokaisen kirjaston ei tarvinnut erikseen käydä hankalia lisenssineuvotteluja. Toisaalta maakuntakirjastot kokivat yhteishankinnan työläänä, koska niitä työllistivät aineiston valintaan, hankintaan ja kirjastojen laskutukseen liittyvät tehtävät. Yleiset kirjastot eivät tehneet hankintayhteistyötä oman alueensa yliopiston tai ammattikorkeakoulun kirjaston kanssa. Jos jossakin kunnassa oli tieteellinen kirjasto, tiedonhakijat ohjattiin sinne.

Oulun läänin yleiset kirjastot pitivät tietokantojen asiakaskäyttöä vähäisenä, joka saattaa johtua tarjonnan ja neuvonnan vähyydestä. Käytöstä voitiin esittää vain arvioita seurannan puuttuessa. Tietokantojen käytöstä ei saada tietoa ilman toimivaa tilastoseurantaa.

2.1.6 Lapin lääni

Tietokantojen määrä Lapin yleisissä kirjastoissa on vähäinen. Kyselyssä luetelluista 27 kunnankirjastoissa yleisimmin käytössä olevista tietokannoista oli Lapin läänin kirjastoissa käytössä viisi. Näistä neljä oli Linnea-yhteistietokantoja ja yksi yksittäisellä käyttöoikeudella hankittu tietokanta Aleksi, joka oli käytössä 14 kunnankirjastossa.

Digitaalisen aineiston välityksestä kaikille kirjastosektoreille huolehtii Suomessa pääsääntöisesti kansallinen elektroninen kirjasto FinELib, jonka toiminnasta vastaa Suomen kansalliskirjasto. Se neuvottelee keskitetysti kaikkien kirjastosektoreiden kotimaisten ja ulkomaisten elektronisten aineistojen käyttöoikeussopimuksista. Opetusministeriö rahoittaa yleisten kirjastojen osalta verkkoaineiston hankinnan palvelumaksun. Yhteenkään Lapin läänin yleiseen kirjastoon kyselyn aikaan oltu hankittu FinELib-tietokantoja.

Vastaukset kysymykseen, miten paljon henkilökunta tai asiakkaat käyttävät tietokantoja, olivat lähinnä arvioita, koska mitään käytön seurantarjestelmää ei kirjastoissa ole kehitetty. Arvioiden mukaan henkilökunta käyttää (asteikolla 1 = erittäin vähän, 5 = erittäin paljon) Linnea-tietokannoista erityisesti Mandaa ja Lindaa melko paljon tai erittäin paljon. Asiakaskäyttö oli vähäistä ja melko satunnaista, monessa kunnassa ei asiakaskäyttöoikeutta ole hankittukaan. Asiakaskäyttöä pitäisi kuitenkin pystyä seuraamaan, jotta kirjastot kykenisivät perustelemaan hankintoja budjettineuvotteluissa. Kuntien päättäjien voi olla vaikea ymmärtää tietokantojen hankinnan tarpeellisuutta, kun ei ole osoittaa tilastoin todellista käytön määrää.

Kirjastoilla oli monia syitä hankintojen vähäisyyteen. Niistä yleisimpiä olivat hankinnan suhteeton kalleus saatavaan hyötyyn nähden sekä vähäinen kysyntä. Ongelmaksi muodostui myös se, että vieraskielisillä FinELib-aineistoilla on hyvin vähän käyttöä kunnallisissa kirjastoissa. Kunnankirjastoissa tarvitaan ennen kaikkea suomenkielisiä tietokantoja. Verkkojen sisältöjen merkitys muodostuu niiden välittämän informaation merkityksestä käyttäjälle.

Ongelmia. Työvoimapula on tosiasia kaikissa kirjastoissa. Henkilökunnalla ei ole riittävästi aikaa tutustua aineistoihin eikä myöskään aikaa tiedottaa asiakkaille niistä tai opastaa niiden käytössä. Vastaajat valittelivat myös tietokantojen käytön sekavuutta. Jokaisella ohjelmalla on oma hakutapansa ja niillä on usein monimutkaiset ja keskenään ristiriitaiset ohjeet. Aleksi online -tietokantaa pidettiin myös kalliina ja käyttöä sen verran vähäisenä, että monet ilmoittivat sanovansa hankintasopimuksen irti.

Arto	Linda	Manda	Viola	Keskimäärin
19	20	20	19	19,5

Taulukko 9. Linnea-yhteistietokantojen saatavuus Lapin läänin yleisissä kirjastoissa (n=22) vuonna 2004. Lähde: Lapin lääninhallituksen kysely 2004

	Tietokanta					Ei tietokantoja
	Aleksi	Arto	Linda	Manda	Viola	
Asiakkaiden käytössä	10	8	8	8	9	2
Henkilökunnan käytössä	12	18	19	19	17	1

Taulukko 10. Asiakkaiden ja henkilökunnan käytössä olevat elektroniset tietokannat Lapin yleisissä kirjastoissa vuonna 2004. Lähde: Lapin lääninhallituksen kysely 2004

2.2 E-kirjat

E-kirjasopimukset osana kirjastoyhteistyötä

2.2.1 Koko maa

E-kirjat olivat uusi aineistomuoto yleisissä kirjastoissa. Ensimmäiset lisenssisopimukset tehtiin vuonna 2003, ja e-kirjoja alettiin hankkia kirjastoihin vuonna 2004. Kaikki e-kirjat hankittiin Ellibsiltä, joka on ainoa yleisille kirjastoille e-kirjoja välittävä kirjakauppa.

Lääni	Yhteistyössä		Yksin		Yhteensä	
	Kuntia lkm	%	Kuntia lkm	%	Kuntia lkm	%
Etelä-Suomen lääni	25	28	2	2	27	31
Itä-Suomen lääni	27	44	5	8	32	52
Länsi-Suomen lääni	73	36	12	6	85	42
Oulun lääni	16	32	1	2	17	34
Lapin lääni	2	9	1	5	3	14
Yhteensä	143	34	21	5	164	38

Taulukko 11. E-kirjasopimusten hankinta yksin / yhteistyössä kirjastojen kesken vuonna 2004

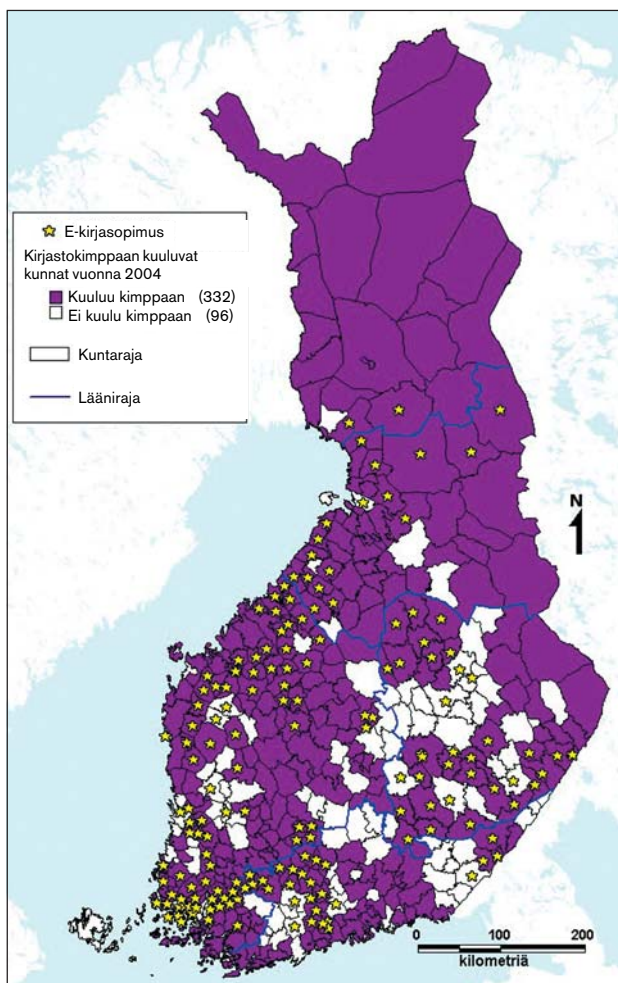
E-kirjojen käyttöoikeussopimuksen oli syksyllä 2004 tehnyt 38 % yleisistä kirjastoista. Yhteistyö sopimusten hankinnassa oli yleistä, sillä suurin osa sopimuksista oli tehty osana kirjastokimppaa (taulukko 11). Kirjastokimpoilla tarkoitetaan vapaaehtoisuuteen perustuvaa kunta- ja hallintorajat ylittävää seutuyhteistyötä kirjastojen kesken. Kimpoilla on yleisesti käytössä yhteinen kirjastojärjestelmä (kartta 5). Yhteisjärjestelmä tehosti kirjastoaineiston paikantamista ja siten myös käyttöä, kun kimpan avulla kaikki siihen kuuluvat kirjastot saivat lainata yhteisesti hankittuja e-kirjoja verkkokirjaston kautta.

Yhteistyötä e-kirjasopimusten hankinnassa kirjastot pitivät tarpeellisenä, jopa välttämättömänä kustannussäästön ja asiantuntijuuden jakamisen takia. Pienimmät kirjastot pitivät hankintayhteistyötä ainoana mahdollisuutena tarjota asiakkailleen e-kirjoja. Etenkin maakuntakirjastojen rooli nähtiin keskeisenä. Isoimmat kirjastot odottivat FinELibin e-

kirjatarjousta ja sen vaikutusta tarjontaan ja hintoihin. Hankintayhteistyön pisimmälle viety ehdotus oli perustaa valtakunnallinen e-kirjasto Varastokirjaston tapaan. Yhteistyötä paikkakunnan yliopiston tai ammattikorkeakoulun kanssa tehtiin vähän. Pääallekkäisiä hankintoja pyrittiin välttämään.

E-kirjoja oli hankittu vasta vähän, yhteensä 2 387 kappaletta koko maan yleisiin kirjastoihin. Eniten oli hankittu tietotekniikkaan sekä yhteiskunta- ja oikeustieteisiin liittyvää kirjallisuutta. Kirjastot toivoivat tarjontaan lisää kysyttyjä, loppuunmyytyjä kurssikirjoja, hakuteoksia sekä taide- ja matkateoksia. E-kirjojen valintakriteerejä olivat asiakkaiden oletettu tarve, kirjojen kiinnostavuus, monipuolisuus ja käytettävyys. E-kirjoja pidettiin kalliina, ja korkea arvonlisävero (22 %) nosti hintoja entisestään. Lisäksi hintoja piti korkealla kilpailun puuttuminen.

E-kirjojen käytön ongelmat olivat myös teknisiä. E-kirjojen lainaus oli monimutkaista, lukuohjelman lataaminen oli vaikeaa, ja e-kirjojen latautumisen nopeus ja varmuus olivat riippuvaisia laitteista ja tietoliikenneyhteyksistä. E-kirjojen varaaminen ja uusiminen ei ollut mahdollista. E-kirjan pystyi lainaamaan vain yksi asiakas kerrallaan, joten perinteiseen kirjaan nähden e-kirjojen ei nähty tuottavan lisäarvoa. Lisäksi e-kirjojen liittäminen osaksi muuta aineistohakua ei onnistunut kaikissa kirjastojärjestelmissä. Lainausten kirjasto- ja luokkakoh- tainen tilastointi puuttui, joten e-kirjojen käytön seuranta oli hankalaa.

Kartta 5. E-kirjasopimukset ja kirjastokimppat vuonna 2004.

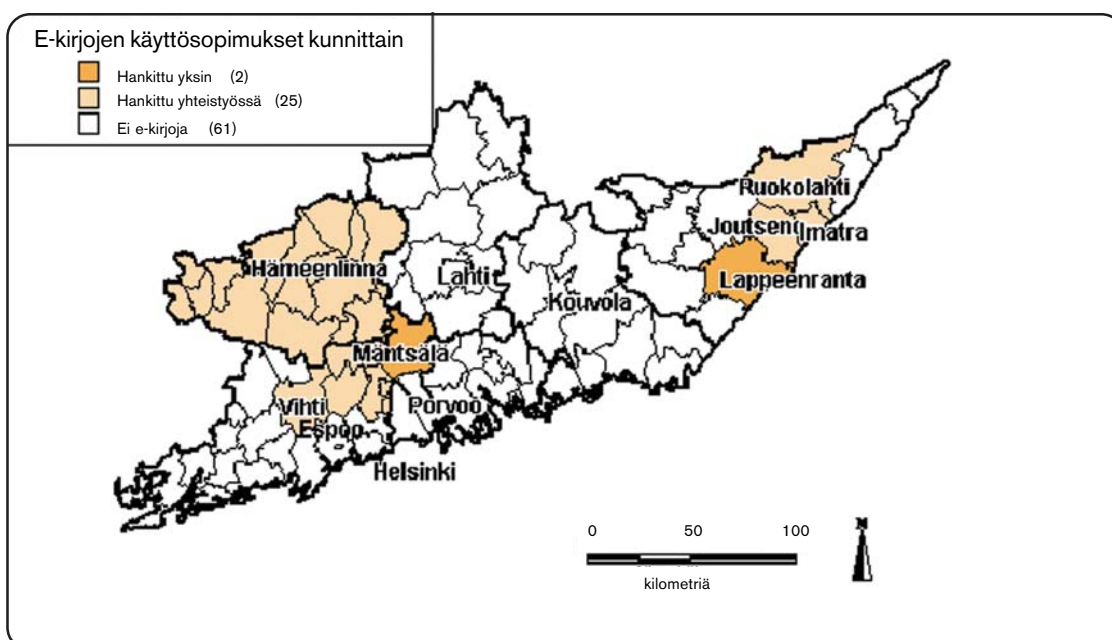
Lähde: Oulun läänihallitus.

2.2.2 Etelä-Suomen lääni

Kirjastot ovat hankkineet e-kirjoja vähän. Syitä on useita: korkea hinta, vähäinen kysyntä, tarjonnan suppeus ja yksipuolisuus. Tekijänoikeudet ja tarjonnan kilpailun puute vaikuttavat hintoihin ja sisältöihin. Aineistoa ei ole tarpeeksi kotimaisilla kielillä. Tämä näkyy selvästi e-kirjalisenssin hankkineiden kirjastojen määrässä. Kurssikirjoja, loppuunmyytyjä kirjoja ja kaunokirjallisuutta haluttaisiin lisää valikoimiin.

E-kirjojen valintakriteerit eivät poikkea kovin paljon tietokantojen valintakriteereistä. Tarjonta ja saatavuus määrittelevät valintaa: tietotekniikan teoksia on tarjolla ja niitä myös hankitaan.

Maakuntakirjastojen toivotaan auttavan keskitetysti alueensa kirjastoja e-kirjojen hankinnassa, koska etenkin pienissä kirjastoissa ei ole tarvittavaa tietoa sopimusten teosta ja lisensseistä. FinELibin suunnitelmissa on tarjota kirjastoille mm. e-kirjojen hankintapalveluita, mutta tätä kyselyä tehtäessä asia ei vielä ollut ajankohtainen. Isoimmat kirjastot odottavat FinELibin e-kirjatarjousta ja sen vaikutusta tarjontaan ja hintoihin.

Kartta 6. E-kirjojen käyttöoikeussopimukset Etelä-Suomen läänissä vuonna 2004. Lähde: Etelä-Suomen lääninhallitus.

Etelä-Suomen läänin alueen kirjastoista 31 %:lla (27 kpl) on e-kirjojen käyttöoikeussopimus. Kanta-Hämeen maakunnassa kaikilla kirjastoilla on e-kirjoja käytössään. Kirjastot ovat poikkeuksetta hankkineet e-kirjansa samalta aineiston toimittajalta. Vain kaksi kirjastoa oli hankkinut käyttöoikeuden yksin, muut olivat toimineet yhteistyössä muiden yleisten kirjastojen kanssa.

Vaikka kirjastolla on käyttöoikeussopimus aineiston toimittajan kanssa, niin kirjastot eivät välttämättä ole hankkineet vielä omia e-kirjoja. Tämä on mahdollista kirjastoissa, joilla on yhteinen aineisto- ja lainaajatietokanta. Riittää, että yksi kirjastoista hankkii e-kirjat kokoelmaansa, jolloin kaikki asiakkaat voivat käyttää sitä. Kirjastojen mielestä e-kirjojen hankinta pitäisi olla integroitu kirjastojärjestelmien hankintaohjelmiin ja -prosesseihin, mutta hankintaa ei sinänsä koettu ongelmalliseksi.

Etelä-Suomen läänin kirjastoihin on hankittu 621 e-kirjaa. Näistä 52 % (325 kpl) on sovellettujen tieteiden luokassa eli käytännössä atk-kirjoja. Loput jakautuvat muiden tieteenalojen kesken, uskonnollisia e-kirjoja kirjastoissa ei ollut, kaunokirjallisuuttakin vain kaksi kappaletta.

Etelä-Suomen läänin yleisissä kirjastoissa e-kirjoja oli otannan aikana (1.1.-30.6.2004) lainattu yhteensä 777 kertaa eli 1,2 kertaa/kirja. Asiakkaat eivät ole vielä löytäneet e-kirjaa, vaikka samojen teosten paperiversioista on kova kysyntä. E-kirjojen lainaustilastojen puutteellisuuden vuoksi luvut ovat vain suuntaa-antavia. E-kirjojen käyttötilastot pitäisi saada myös kirjaston omasta kirjastojärjestelmästä eikä pelkästään e-kirjan ylläpito-ohjelmasta. Jos kirjastoilla on yhteinen aineistorekisteri, tilastoja ei saada kirjastoittain, vaan ainoastaan yhteismäärä.

Teknisistä ongelmista kirjastot mainitsivat esimerkkinä, että kaikki kirjastojärjestelmät eivät pysty integroimaan e-kirjoja haku- ja lainausjärjestelmiinsä ja luettelointiohjelmiinsa. Myös e-kirjojen luku- ja käyttöominaisuuksissa on parantamisen varaa. Lisäksi osa asiakkaista tarvitsee apua lukuohjelman asentamisessa koneelleen ja myös kirjojen latauksessa.

Jos paikkakunnalla on yliopisto tai ammattikorkeakoulu, niin yleensä kirjastot pyrkivät välttämään digitaalisten aineistojen päällekkäishankintoja. Yhteistyö voi olla myös syvempää. Vihdin kunnankirjastolla on yhteinen e-kirjojen käyttöoikeussopimus Länsi-Uudenmaan ammattikoulutuskuntayhtymän kanssa. Keravalla ja Tammisaaressa kaupunginkirjastot ja paikallisten ammattikorkeakoulujen kirjastot toimivat samassa rakennuksessa, jolloin myös tietokantojen yhteiskäyttö on luontevaa.

2.2.3 Länsi-Suomen lääni

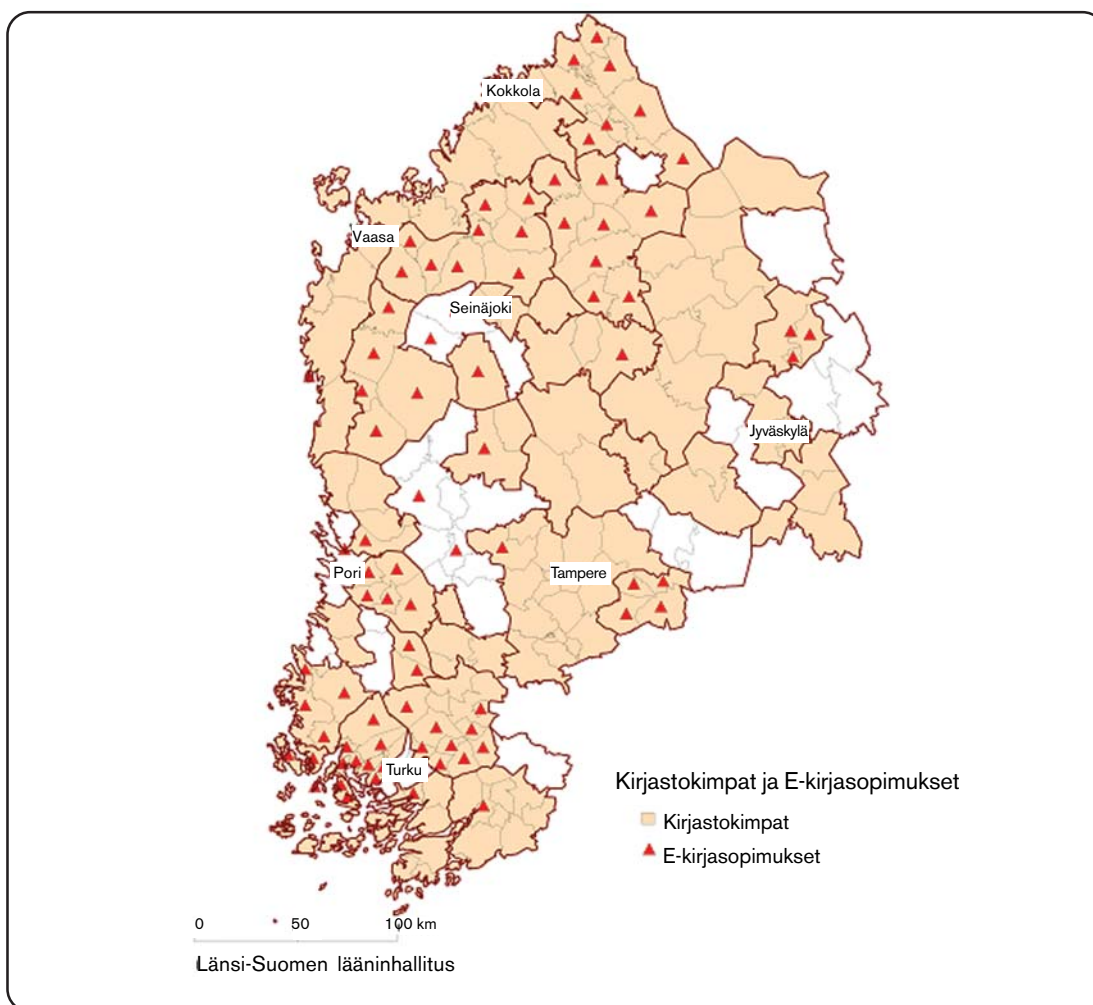
Yleisten kirjastojen kannalta e-kirjat ovat uusi aineistoryhmä. Ensimmäinen e-kirjojen välitykseen erikoistunut suomalainen kirjakauppa Ellibs aloitti toimintansa vuonna 2002 ja on edelleen ainoa laajamittaisesti e-kirjoja välittävä kirjakauppa, jonka kanssa yleiset kirjastot tekivät ensimmäiset e-kirjalisessisopimuksensa vuonna 2003. Ilman lisenssiä kirjastot eivät voi ostaa kokoelmiinsa toimittajan e-kirjoja.

Länsi-Suomen läänin kirjastoista 42 % (85 kpl) on tehnyt e-kirjojen käyttöoikeussopimuksen. Kirjastojen välinen yhteistyö on e-kirjojen hankinnassa oleellista, sillä valtaosa kirjastoista on solminut käyttöoikeussopimuksen osana nk. kirjastokimppaa. Kirjastokimppa-käsitteellä tarkoitetaan yleisimmin kirjastoja, joilla on yhdessä käytössään sama kirjastojärjestelmä. Yhteisjärjestelmä tehostaa kirjastoaineiston paikantamista ja siten myös käyttöä. (E-kirjalisenssien hankinta ja kirjastokimppat Länsi-Suomen läänin kirjastoissa on esitetty kartassa 7.) Kun lisenssi on hankittu yhdessä usealle kirjastolle, voivat kaikkien kirjastojen asiakkaat lainata e-kirjoja yhteisjärjestelmästä. Yhteistyöllä saadaan siis suurempi kokoelma kimpan asiakkaiden käyttöön.

Sopimuksen piirissä olevien kirjastojen määrä vaihtelee maakunnittain: Keski-Suomessa e-kirjalisenssi on kolmella kirjastolla, kun taas Keski-Pohjanmaalla 92 %:lla kirjastoista (11 kirjastoa) on valmius lainata e-kirjoja. Yhteistyö lisenssien hankinnassa on ollut laajinta juuri Keski-Pohjanmaalla sekä Etelä-Pohjanmaalla ja Varsinais-Suomessa. Läänin kirjastoista vain 6 % on hankkinut lisenssin yksin.

Maakunta	Yksin		Yhteistyössä		Yhteensä	
	lkm	%-osuus	lkm	%-osuus	lkm	%-osuus
Varsinais-Suomi (56 kirjastoa)	4	7	25	45	29	52
Satakunta (28 kirjastoa)	4	14	6	21	10	36
Pirkanmaa (33 kirjastoa)	1	3	6	18	7	21
Keski-Suomi (30 kirjastoa)	0	0	3	10	3	10
Etelä-Pohjanmaa (27 kirjastoa)	3	11	18	67	21	78
Pohjanmaa (18 kirjastoa)	0	0	4	22	4	22
Keski-Pohjanmaa (12 kirjastoa)	0	0	11	92	11	92
Länsi-suomen lääni (204 kirjastoa)	12	6	73	36	85	42

Taulukko 12. E-kirjalisenssien hankinta yksin / yhteistyössä kirjastojen kesken

Kartta 7. E-kirjalisenssit ja kirjastokimpat Länsi-Suomessa. Lähde: Länsi-Suomen lääninhallitus

E-kirjojen lukumäärä Länsi-Suomen läänissä on vielä pieni. Vastaushetkellä e-kirjoja oli yhteensä 687, joista 55 % Varsinais-Suomen kirjastoissa. Pohjanmaalla e-kirjoja ei ole vielä hankittu. Toistaiseksi kirjastoihin hankittu eniten tietojenkäsittelyyn sekä yhteiskunta- ja oikeustieteeseen liittyvää aineistoa, mutta tarjontaa ei ole vielä yhtä runsaasti kaikilta alueilta. Ongelmaksi koetaan, että käytännössä e-kirjatoimittajia on vasta yksi, mistä johtuen myös tarjonta on rajallista.

Maakunta	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Yht.
Varsinais-Suomi	6	16	3	116	35	11	163	6	15	10	381
Satakunta	3	0	0	15	7	2	56	3	0	2	88
Pirkanmaa	0	0	0	9	0	3	7	0	0	1	20
Keski-Suomi	0	0	0	3	0	0	14	0	0	0	17
Etelä-Pohjanmaa	5	2	0	45	12	7	97	0	2	0	170
Pohjanmaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Keski-Pohjanmaa	2	0	0	4	2	1	2	0	0	0	11
Länsi-Suomi	16	18	3	192	56	24	339	9	17	13	687

Taulukko 13. E-kirjojen hankinta luokittain (kpl)

Valikoimaan toivotaan etenkin eri alojen kurssikirjoja, mutta myös esim. taide- ja matkakirjoja. E-kirjojen luettelointi kirjastojärjestelmiin ja kirjojen lainaus ei toimi yhtä ongelmattomasti kaikissa Suomessa käytössä olevissa kirjastojärjestelmissä, mikä on vaikuttanut myös lisenssien hankintaan. Varaus- ja uusintamahdollisuuksien puuttuminen koetaan hankalana, samoin se, että e-kirja voi olla lainassa vain yhdellä käyttäjällä kuten perinteinenkin kirja.

Kirjastojen yhteiset lisenssisopimukset eivät ole mahdollistaneet e-kirjahankintojen ja -lainauksen tilastointia kirjastokohtaisesti, mikä aiheuttaa hankaluuksia käytön seurannassa. Kuten elektronisten tietokantojen osalta, myös e-kirjojen suhteen rajalliset rahalliset ja henkilöstöresurssit vaikuttavat paitsi hankintamääriin, myös aineiston käyttöön. Kun henkilökunnalla on liian vähän tietoa uudesta aineistomuodosta, asiakkaille ei voida laajasti markkinoida e-kirjojen lainausmahdollisuutta, eikä opastaa niiden löytämisessä ja käytössä. Myös e-kirjojen osalta kirjastot tarvitsevat täydennyskoulutusta.

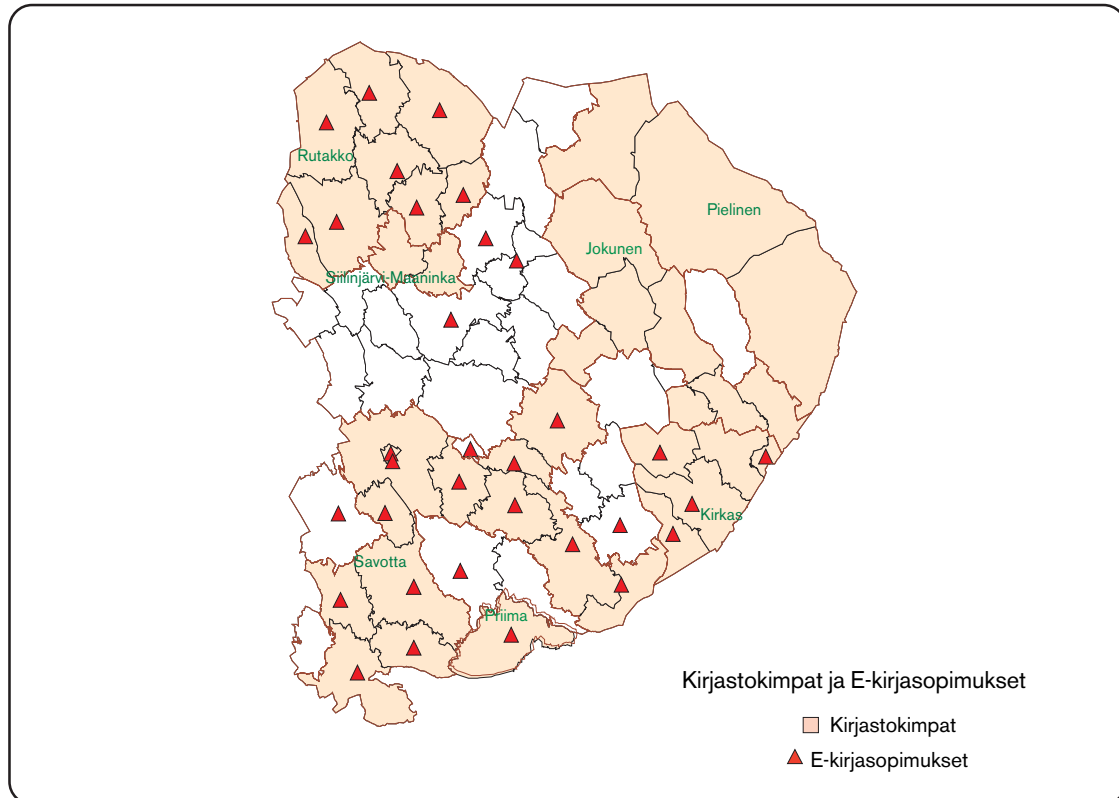
2.2.4 Itä-Suomen lääni

E-kirjat olivat uusi aineistomuoto yleisissä kirjastoissa. Ensimmäiset lisenssisopimukset tehtiin Itä-Suomen läänin kirjastoissa vuonna 2003, ja e-kirjoja alettiin hankkia vuonna 2004. Itä-Suomen läänin kirjastoista e-kirjasopimuksen oli tehnyt 32 kirjastoa. Kaikki e-kirjat hankittiin Ellipsisiltä, joka on ainoa yleisille kirjastoille e-kirjoja välittävä kirjakauppa.

Maakunta	Yhteistyössä		Yksin		Yhteensä	
	lkm	% -osuus	lkm	%-osuus	lkm	%-osuus
Etelä-Savo 19 kirjastoa	14	74 %	1	5 %	15	79 %
Pohjois-Karjala 18 kirjastoa	4	22 %	0	0 %	4	22 %
Pohjois-Savo 25 kirjastoa	9	36 %	4	16 %	13	52 %
Itä-Suomen lääni 62 kirjastoa	27	44 %	5	8 %	32	52 %

Taulukko 14. E-kirjasopimusten hankinta yhteistyössä / yksin maakunnittain vuonna 2004

Kirjastojen välinen yhteistyö oli e-kirjasopimuksien hankinnassa oleellista, sillä suurin osa kirjastoista oli hankkinut sopimuksen osana kirjastokimppaa⁸. E-kirjasopimuksia oli eniten Etelä-Savon alueella, jossa Savotta-kimppaan kuuluvat kirjastot olivat hankkineet yhteisen lisenssin. Savotan puitteissa kaikki kimppaan kuuluvat kirjastot saivat lainata yhteisesti hankittuja e-kirjoja verkkokirjaston kautta. Pohjois-Karjalassa

Kartta 8. E-kirjasopimukset ja kirjastokimpat Itä-Suomen läänissä vuonna 2004. Lähde: Itä-Suomen lääninhallitus.

Kirkas-kimppa oli hankkinut yhteisen lisenssin kirjastoilleen. Pohjois-Savon kirjastoista e-kirjalisenssi oli Rutakko-verkon 8 kirjastolla.

Yhteistyötä e-kirjasopimusten hankinnassa kirjastot pitivät tarpeellisena, jopa välttämättömänä kustannusten säästön ja asiantuntijuuden jakamisen takia. Pienimmät kirjastot pitivät hankintayhteistyötä ainoana mahdollisuutena tarjota asiakkailleen e-kirjoja. Etenkin maakuntakirjastojen rooli nähtiin keskeisenä. Pohjois-Karjalassa e-kirjojen hankinta oli monessa kirjastossa suunnitteilla, ja kirjastoissa odotettiin maakuntakirjaston hankintapäätöstä. Alueen yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen kirjastojen hankinnat eivät vaikuttaneet yleisten kirjastojen hankintoihin, tai niistä ei tiedetty. E-kirjakokoelmien kasvaessa yleiset kirjastot pyrkivät yhteistyöhön muiden kirjastosektoreiden kanssa päällekkäisten hankintojen välttämiseksi.

⁸ Kirjastokimpoilla tarkoitetaan vapaaehtoisuuteen perustuvaa kunta- ja hallintorajat ylittävää seutuyhteistyötä kirjastojen kesken. Kimpoilla on yleisesti käytössään yhteinen kirjastojärjestelmä.

Maakunta	E-kirjat luokittain ⁹ (kpl)										
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Yht.
Etelä-Savo	13	6	1	56	10	13	127	17	1	2	246
Pohjois-Karjala	3	0	0	7	1	3	16	3	0	0	33
Pohjois-Savo	7	5	0	34	3	42	62	1	2	1	157
Itä-Suomen lääni	23	11	1	97	14	58	205	21	3	3	436

Taulukko 15. E-kirjojen hankinta luokittain ja maakunnittain vuonna 2004

Itä-Suomen läänin kirjastoissa e-kirjoja oli hankittu vasta vähän (taulukko 15). E-kirjojen tarjonta ohjasi jonkin verran hankintaa, mutta kirjastot eivät olleet tyytyväisiä tarjontaan. Eniten kirjastoihin oli hankittu tietojenkäsittelyyn sekä yhteiskunta- ja oikeustieteisiin liittyvää kirjallisuutta. Kirjastot toivoivat tarjontaan lisää kysyttyjä kurssikirjoja ja haku-teoksia. E-kirjojen valintakriteerejä olivat asiakkaiden oletettu tarve, kirjojen kiinnostavuus, monipuolisuus ja käytettävyys. E-kirjoja pidettiin kalliina, ja korkea arvonlisävero (22 %) nosti hintoja entisestään. Lisäksi hintoja piti korkealla kilpailun puuttuminen.

E-kirjojen käytön ongelmat olivat teknisiä. Kirjastot pitivät e-kirjojen lainausta monimutkaisena, lukuohjelman lataaminen oli vaikeaa ja e-kirjojen latautumisen nopeus ja varmuus olivat riippuvaisia laitteista ja tietoliikenneyhteyksistä. E-kirjojen varaaminen ja uusiminen ei ollut mahdollista. E-kirjan pystyi lainaamaan vain yksi asiakas kerrallaan, joten perinteiseen kirjaan nähden e-kirjojen ei nähty tuottavan lisäarvoa. Lisäksi e-kirjojen liittäminen osaksi muuta aineistohakua ei onnistunut kaikissa kirjastojärjestelmissä. Lainausten kirjastoja luokkakohtainen tilastointi puuttui, ja e-kirjojen käytön seuranta oli hankalaa. Lainausten kokonaismäärä kyselyajankohtana (1.1.-30.6.2004) oli 366 lainaa.

2.2.5 Oulun lääni

Sähköiset E-kirjat eli elektroniset kirjat ovat olleet vuodesta 2003 uusi aineistomuoto läänin yleisissä kirjastoissa, jolloin 17 kuntaa teki lisenssisopimuksen. E-kirjoja alettiin hankkia vuonna 2004 ja yhden kirjakaupan välityksellä.

Maakunta	Yhteistyössä		Yksin		Yhteensä	
	Kuntia	%-osuus	Kuntia	%-osuus	Kuntia	%-osuus
Kainuu						
10 kirjastoa	0	0	0	0	0	0
Pohjois-Pohjanmaa						
40 kirjastoa	16	40	1	3	17	43
Oulun lääni						
50 kirjastoa	16	40	1	3	17	43

Taulukko 16. E-kirjasopimusten määrä Oulun läänin yleisissä kirjastoissa vuonna 2004

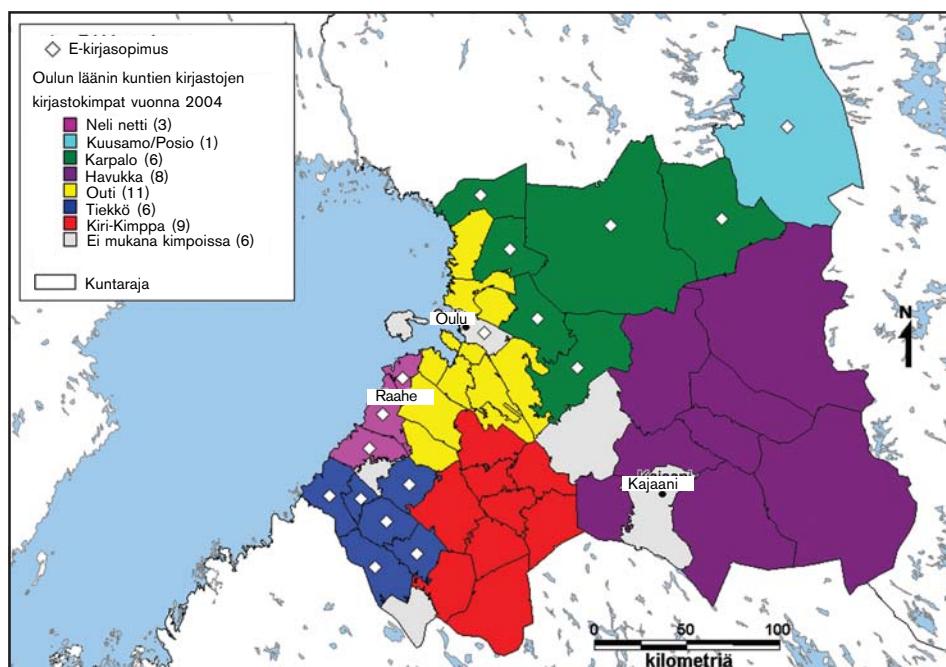
⁹ Luokat: 0 = yleisteokset, 1 = filosofia, psykologia, rajatieto, 2 = uskonto, 3 = yhteiskunta, lainsäädäntö, 4 = maantiede, matkailu, kansatiede, 5 = luonnontieteet, matematiikka, lääketiede, 6 = tekniikka, talous, tietojenkäsittely, liiketalous, 7 = taiteet, liikunta, 8 = kertomakirjallisuus, kirjallisuustiede, 9 = historia

Oulua lukuun ottamatta kirjastot olivat hankkineet e-kirjasopimuksen osana kirjastokimppaansa. Kirjastokimpoilla tarkoitetaan yleisimmin kirjastoja, joilla on käytössään samanlainen kirjastojärjestelmä. Viidessätoista kunnassa kolmessa eri kimpassa oli mahdollisuus lainata yhteisesti hankittuja e-kirjoja verkkokirjaston kautta.

Yhteistyötä e-kirjasopimusten hankinnassa pienimmät kirjastot pitivät välttämättömänä kustannusten säästön ja asiantuntemuksen jakamisen takia. E-kirjat ovat kalliita. Maakuntakirjastojen rooli nähtiin tärkeäksi. Alueen yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen kirjastojen hankinnoista ei ollut tietoa. E-kirjakokoelmien kasvaessa yleiset kirjastot pyrkivät yhteistyöhön eri kirjastosektoreiden kanssa välttääkseen päällekkäisiä hankintoja.

Oulun läänin kirjastoihin e-kirjoja oli hankittu vähän. E-kirjojen tarjonta ohjasi hankintaa. Hankinnat kattavat eri tiedon alat. Valintakriteerejä olivat asiakkaiden oletettu tarve, kirjojen kiinnostavuus ja monipuolisuus. Eniten e-kirjoja oli hankittu tietojen käsittelyyn (luokka 6) sekä yhteiskunta- ja oikeustieteisiin (luokka 3). Kirjastot eivät olleet tyytyväisiä tarjontaan, vaan toivoivat lisää kysyttyjä hakuteoksia ja kurssikirjoja, jopa kansallisena yhteishankintana. E-kirjoja pidettiin kalliina kilpailun puuttuessa ja korkean arvonlisäveron (22 %) nostaessa hintoja.

Käyttöongelmat olivat teknisiä. Lainausta pidettiin monimutkaisena ja lukuohjelman lataamista vaikeana. E-kirjan voi lainata yksi asiakas kerrallaan. Tässä suhteessa E-kirjan ei nähty tuottavan lisäarvoa perinteiseen kirjaan nähden. Latautumisen nopeus ja varmuus olivat riippuvaisia tietoliikenneyhteyksistä ja laitteista. E-kirjojen liittäminen osaksi muuta aineistohakua ei onnistunut kaikissa kirjastojärjestelmissä. E-kirjojen käytön seuranta koettiin kirjastojen yhteisjärjestelmissä hankalana.

Kartta 9. Kirjastokimpat ja E-kirjasopimukset Oulun läänissä. Lähde: Oulun lääninhallitus.

Pääluokat	Kainuu		Pohjois-Pohjanmaa		Oulun lääni	
	kpl	%	kpl	%	kpl	%
0. Yleisteokset	0		17	4	17	4
1. Filosofia. Psykologia.	0		14	3	14	3
2. Uskonto	0		5	1	5	1
3. Yhteiskunta	0		78	19	78	19
4. Maantiede. Matkat.						
Kansantiede.	0		20	5	20	5
5. Luonnontiede.						
Matematiikka. Lääketiede.	0		11	3	11	3
6. Tekniikka. Teollisuus.						
Käytännön talous.	0		154	38	154	38
7. Taiteet. Liikunta.	0		9	2	9	2
8. Kirjallisuus. Kielitiede.	0		85	21	85	21
9. Historia	0		8	2	8	2
YHTEENSÄ	0		401	100	401	100

Taulukko 17. E-kirjojen hankinta eri tiedon alueiden pääluokkiin Oulun läänin yleisissä kirjastoissa vuonna 2004

2.2.6 Lapin lääni

E-kirjat ovat uusin aineistomuoto kirjastoissa. Kirjastot hankkivat e-kirjojen lisenssin sekä haluamansa määrän sähköisessä muodossa olevia kirjoja, jotka lainataan asiakkaan koneelle kirjaston omasta järjestelmästä tai kotisivuilta. Ensimmäinen ja tällä hetkellä ainoa e-kirjojen kauppaan erikoistunut kirjakauppa (Ellibs) aloitti toimintansa vuonna 2002 ja kirjastot tekivät ensimmäiset lisenssisopimuksensa vuonna 2003. Tilanne on vasta muotoutumassa ja käytännön ongelmat, kuten hankinta, lainaus ja tilastointi, odottavat vielä ratkaisuaan.

Kyselyn tulos osoitti Lapin läänin kirjastojen olevan e-kirjojen osalta "valkoista aluetta". Kirjastojen välinen yhteistyö on e-kirjasopimusten hankinnassa oleellista, sillä kirjastot hankkivat sopimuksen osana kirjastokimppaa. Kyselyn ajankohtana oli Karpalo-kimppaan kuuluvilla Simon ja Ranuan kirjastoilla voimassa oleva e-kirjojen lisenssisopimus (Karpalo-kimppaan kuuluu viisi Lapin läänin ja kuusi Oulun läänin kirjastoa). Posion kunta oli ollut mukana E-Koillis-Suomi-hankkeessa, joka päättyi kesäkuussa 2004. Projektin varoin hankitut e-kirjat on siellä sijoitettu kirjastoon, ja ne ovat nyt kirjaston käytössä ja vapaasti lainattavissa kirjastojärjestelmässä. Kirjasto täydentää tulevaisuudessa e-kirjakokoelmaa resurssien ja kysynnän mukaan.

Lainaus. Koska e-kirjojen hankinta on kimppakohtaista, lainausta ei voida nykyisen järjestelmän vallitessa kirjastokohtaisesti erotella koko kimpan lainauksesta. Kirjastot ilmoittivat lainauksen olevan toistaiseksi vähäistä.

Ongelmia. Syyt, miksi e-kirjojen hankkiminen ja tarjonta ei ole edistynyt Lapin kirjastoissa, voidaan vastausten perusteella jakaa kolmeen pääryhmään:

- Resurssien puute, e-kirjojen kallis hinta. Määrärahat eivät riitä edes painetun aineiston hankintaan.
- Kysyntää ei ole tai se on vähäistä. Henkilökunta tietää aineistosta liian vähän voidakseen tiedottaa siitä asiakkaille.
- E-kirjojen tarjonta on vielä kovin yksipuolista ja suppeaa. Tarjonta on toistaiseksi Ellibs-kirjakaupan monopoli.

Ongelmaksi todettiin nopeiden ja edullisten tietoliikenneyhteyksien puute. E-kirjan lataaminen on hankalaa ja kirjan lukeminen saattaa tulla asiakkaalle kalliiksi. E-kirjojen käytössä on myös monia kirjastoteknisiä ongelmia: kirjastokohtaista systeemiä asiakkaiden ja lainaajien rekisteröimiseksi ei ole, e-kirjaa voi lainata vain yksi henkilö kerrallaan, ja e-kirjojen tiedot eivät näy tiedonkeruussa.

Kirjastot eivät ole vielä laatineet hankintakriteerejä, eikä yliopiston tai ammattikorkeakoulujen e-kirjahankinnalla ole vaikutusta omaan mahdolliseen hankintaan.

Lapissa kirjastot odottavat mainittujen ongelmien selvittämistä ennen kuin e-kirjojen hankintaan laajemmin ryhdytään. Selvää on, että e-kirjat ovat aineistoa, jota kirjastojen on tarkoituksenmukaista hankkia. Esimerkkinä voi mainita vaikeasti hankittavat kurssikirjat tai periodica-julkaisut. Hankintaan suhtaudutaan yleisesti positiivisesti, ja usean kirjaston tai kimpan hankintayhteistyötä toivotaan kustannusten säästön ja asiantuntijuuden jakamisen takia. Maakuntakirjastolta odotetaan aktiivista otetta yhteishankinnan suhteen.

2.3 Digitaalisten aineistojen hankintakulut

2.3.1 Koko maa

Kirjastot arvioivat käyttävänsä noin 578 200 euroa digitaalisiin aineistoihin vuonna 2004. Menoihin laskettiin käyttömaksut ja lisenssit sekä e-kirjojen hankinta (taulukko 18). Jos lukua verrataan vuoden 2003 kirjastojen toteutuneisiin kuluihin, summa oli suuruudeltaan 1,6 % kirjastoaineistokuluista. Eri kirjastot kirjaavat digitaalisten aineistojen menoja eri tileille, joten luvuista saa vain suuntaa-antavan kuvan.

Lääni	hankintakulut €	hankintakulut/ kirjasto €	osuus kirjasto- aineistokuluista %
Etelä-Suomen lääni	215 808	2 452	1,7
Itä-Suomen lääni	69 538	1 122	2,0
Länsi-Suomen lääni	250 208	1 227	1,8
Oulun lääni	25 713	514	0,7
Lapin lääni	17 000	773	1,5
Yhteensä	578 267	1 357	1,6

Taulukko 18. Digitaalisten aineistojen hankintakulut vuonna 2004

Käytetty rahamäärä oli pieni. Kirjastoilla ei ole lisärahoitusta hankkia digitaalisia aineistoja, jotka täydentävät, mutta eivät korvaa perinteistä aineistoa. Etenkin pienissä kirjastoissa jouduttiin tarkkaan harkitsemaan, löytyikö hankittavalle uudelle aineistolle tai palvelulle riittävästi käyttäjiä. Kirjastot toivoivatkin, että keskitetyn hankinnan ja hankintayhteistyön kautta elektronisia aineistoja saataisiin kirjastojen käyttöön edullisemmin tai jopa ilmaiseksi.

2.3.2 Etelä Suomen lääni

Etelä-Suomen läänin kirjastot arvioivat käyttävänsä vuonna 2004 digitaalisiin aineistoihin yhteensä 215 808 €, joka on n. 1,7 % kirjastoaineistokuluista. Uudenmaan maakunnan

osuus tästä summasta oli n. 60 %. Luvut näyttävät suunnan, täsmällisiä ne eivät ole: kaikki kirjastot eivät arvioineet käyttämiään summia tai aineistojen menoja on kirjattu eri tileille. Luvut osoittavat kuitenkin sen, että tiukassa rahatilanteessa kirjastot asettavat etusijalle perinteisen aineiston. Digitaaliset aineistot ovat olleet vielä toissijaisia, koska niiden tarjonnan sisältö ja hinta eivät ole vastanneet kysyntään.

2.3.3 Länsi-Suomen lääni

Vuonna 2004 kirjastot arvioivat käyttävänsä elektronisten tietokantojen käyttömaksuihin, e-kirjojen hankintaan ja lisensseihin sekä muun mahdollisen digitaalisen verkkoaineiston hankintaan 250 208 euroa. Jos lukua verrataan vuoden 2003 kirjastojen toteutuneisiin kuluihin, summa on suuruudeltaan 1,8 % kirjastoaineistokuluista. Eri kirjastot kirjaavat digitaalisten aineistojen menot kuitenkin eri tileille, joten luvuista saa vain suuntaa-antavan kuvan digitaaliin aineistoihin käytetystä osuudesta. Käytetty rahamäärä on joka tapauksessa pieni, eikä perinteisten aineistojen asema ole uhattuna. Digitaaliset ja perinteiset aineistot elävät kirjastoissa rinnakkain ja molempia tarvitaan. Tärkeää on saada tarjonta ja hankintamallit vastaamaan yleisten kirjastojen tarpeita ja kysyntää. Koska aineisto on kallista, niukat varat on osattava suunnata oikein, mikä puolestaan edellyttää mm. toimivia seuranta- ja tilastointimahdollisuuksia.

2.3.4 Itä-Suomen lääni

Itä-Suomen läänin kirjastot arvioivat käyttävänsä 69 538 euroa digitaaliseen aineistoon v. 2004. Menoihin laskettiin käyttömaksut ja lisenssit sekä e-kirjojen hankinta. Jos lukua verrataan v. 2003 kirjastojen toteutuneisiin kuluihin, summa oli suuruudeltaan kaksi prosenttia kirjastoaineistokuluista. Eri kirjastot kirjaavat digitaalisten aineistojen menot eri tileille, joten luvuista sai vain suuntaa-antavan kuvan digitaaliin aineistoihin käytetystä osuudesta. Käytetty rahamäärä oli pieni. Kirjastot pitivät digitaalisia aineistoja kalliina, eivätkä kirjastojen aineistohankintamäärärahat olleet kasvaneet suhteessa uusiin aineistomuotoihin. Etenkin pienissä kunnankirjastoissa jouduttiin tarkkaan harkitsemaan, löytyikö hankittavalle uudelle aineistolle tai palvelulle riittävästi käyttäjiä.

2.3.5 Oulun lääni

Oulun läänin kirjastot arvioivat käyttäneensä 25 713 euroa digitaaliseen aineistoon vuonna 2004. Menoihin laskettiin käyttömaksut ja lisenssit sekä e-kirjojen hankinta. Tämä oli 0,7 % aineistokuluista. Lukua voi pitää suuntaa-antavana, koska kirjastot kirjaavat menoja eri tileille.

2.3.6 Lapin lääni

Lapin yleiset kirjastot arvioivat lokakuussa 2004 käyttävänsä vuonna 2004 digitaalisen aineiston hankintaan yhteensä noin 17 000 euroa. Summa muodostuu Aleksi online -tietokannan maksusta, jonka kustantaja on jyvittänyt kunnan asukasluvun mukaan. Muut käytössä olevat tietokannat (Linnea) ovat opetusministeriön kustantamia. Jos euromäärää

vertaa vuoden 2003 kirjastojen aineiston hankintakuluihin, on summa siitä noin 1,5 prosenttia. Luku on vain suuntaa antava, sillä kirjastot voivat kirjata digitaalisten aineistojen menoja eri menokohdille.

2.4 Digitaalisten aineistojen käyttäjäkoulutus ja tiedottaminen

Digitaalisten aineistojen käyttäjäkoulutus vaatii lisäresursseja

2.4.1 Koko maa

Kirjastot pitivät digitaalisista aineistoista saamaansa tietoa ja käyttäjäkoulutusta riittämättöminä. Uusiin digitaalisiin aineistoihin ja niiden sisältöihin perehtyminen vaati kirjastoilta ylimääräistä panostusta, johon yksittäisten kirjastojen resurssit eivät riittäneet. Näin ollen aineistojen valinta oli vaikeaa, samoin tiedotuksen ja käyttäjäkoulutuksen järjestäminen asiakkaille. Järjestelmällistä käyttäjäkoulutusta kirjastot eivät digitaalisista aineistoista järjestäneet paitsi aineistojen käyttöönoton ja joissakin kirjastoissa tiedonhankintataitojen opetuksen yhteydessä.

Kirjastot tiedottivat asiakkailleen digitaalisista aineistoista vaihtelevasti. Kirjastot kokivat, että tavanomainen yleinen uutustiedotus ei ole ollut riittävää. Kun kirjastojen on ollut pakko priorisoida resursseja, niin digitaalisten aineistojen vähäinen kysyntä ja käyttö eivät ole motivoineet kirjastoja näiden aineistojen hankintaan ja niistä tiedottamiseen.

2.4.2 Etelä-Suomen lääni

E-kirjoista ja tietokannoista tiedottaneet kirjastot kertoivat tiedottavansa niistä samalla tavoin kuin muistakin kirjaston palveluista ja aineistoista. Menettelytapa on sama myös käyttäjäkoulutuksessa. Asiakkaiden ja kirjaston omankin henkilökunnan tutustuttaminen uusiin aineistomuotoihin vaatisi kuitenkin ylimääräistä panostusta tiedotukseen ja koulutukseen. Tavanomainen yleinen uutustiedotus ja -opastus eivät riitä. Kirjastoilla ei kuitenkaan ole ylimääräisiä voimavaroja tiedotuksen ja koulutuksen tehostamiseen.

Kun on pakko priorisoida resursseja, niin tietokantojen vähäinen kysyntä ja käyttö eivät motivoi kirjastoja tietokantojen hankintaan ja niistä tiedottamiseen. Jotkut kirjastot olivat panostaneet asiakaskoulutukseen ja -markkinointiin, mutta siitä huolimatta asiakkaat eivät ole kiinnostuneet tietokannoista.

Muutamit kirjastot ilmoittivat, että he eivät tiedota tietokannoista lainkaan, koska haluavat tietokantojen olevan vain kirjaston sisäisessä käytössä. Olisi kuitenkin suotavaa, että kirjastot tarjoaisivat tietokannat koneiltaan asiakkaidenkin käyttöön.

Kirjastot kaipaavat lisää tietoa tietokannoista ja niiden sisällöistä, mutta tiedonhakua tietokannoista pidetään helppona.

2.4.3 Länsi-Suomen lääni

Ongelmia tietokantojen valinnassa ja käytössä sekä niiden tarjoamisessa asiakkaille tuottaa henkilöresurssien puute. Henkilökunnalla ei ole mahdollisuuksia perehtyä kylliksi uusien

aineistojen sisältöihin valintaa, tiedotusta ja käyttäjien opastusta varten, mikä puolestaan vähentää tietokantojen asiakaskäyttöä. Kirjastot kaipaavatkin koottua tietoa aineistojen tarjonnasta riippumatta hankintakanavasta. Vastauksissa toivottiin myös kansallista suositusta tärkeimmistä kirjastoihin hankittavista digitaalisista aineistoista.

Tietokantojen käytön määrän kirjastot arvioivat vähäiseksi. Määrään vaikuttavat sekä edellä mainittu sisältöjen tuntemuksen puute, myös etenkin asiakaskäytön osalta tiedotuksen ja opastuksen vähäisyys. Asiakaskäytön määrästä kirjastot voivat tosin esittää vain arvioita, koska luotettava käytön seuranta puuttuu. Kirjastot arvioivat, että asiakkaat käyttävät eniten Linnea-tietokantoja ja AleksiOnline -tietokantaa.

2.4.4 Itä-Suomen lääni

Kirjastot tiedottivat digitaalisista aineistoista asiakkailleen vaihtelevasti. Joissakin kirjastoissa aineistoa esiteltiin vain, kun asiakas kysyi niitä. Painetuissa ja verkkosivujen esitteissä sekä asiakaskoneiden internetselaimen suosikit-kansioissa tietokannat olivat esillä. Aika ajoin kirjastot järjestivät tiedotuskampanjoita ja teemapäiviä, joiden yhteydessä aineistoja esiteltiin asiakkaille ja tiedotusvälineille. Järjestelmällistä käyttäjäkoulutusta kirjastot eivät digitaalisista aineistoista järjestäneet paitsi digitaalisten aineistojen käyttöönoton ja joissakin kirjastoissa kirjastonkäytön ja tiedonhankintataitojen opetuksen yhteydessä.

2.4.5 Oulun lääni

Kirjastot tiedottivat digitaalisista aineistoista vaihtelevasti ja lähinnä painetuissa esitteissä. Joissakin kirjastoissa aineistoa esiteltiin asiakaspalvelutilanteissa ja joissakin asiakkaan sitä kysyessä. Tiedotustilaisuuksia järjestettiin lähinnä käyttöönoton yhteydessä. Järjestelmällistä käyttäjäkoulutusta kirjastot eivät digitaalisista aineistoista järjestäneet. Joissain kirjastoissa käyttäjäkoulutus kuului kirjastonkäytön ja tiedonhankintataitojen opetukseen.

Henkilöstöllä ei ollut suurien asiakasmäärien ja käytön takia aikaa perehtyä uusien tietokantojen sisältöihin. Puuttui tietoa hankintakanavista ja hinnoista, joten lisärahoituksen hankkiminenkin vaikeutui. Asiakkaille ei pystytty järjestämään käyttäjäkoulutusta. Tiedotusta ja täydennyskoulutusta pidettiin riittämättömänä. Kirjastot toivoivat joko alueellista tai valtakunnallista hankintayhteistyötä ja täydennyskoulutusta.

2.4.6 Lapin lääni

Digitaalisten aineistojen ja e-kirjojen tiedottamisesta kirjastot huolehtivat varsin vaihtelevasti. Puolet kirjastoista ei tiedota mitenkään. Osa kertoi informoivansa henkilökohtaisesti, mikäli asiakas kysyy. Kolmessa kirjastossa asiasta kerrottiin esitteessä ja/tai kotisivuilla.

Järjestelmällistä käyttäjäkoulutusta kirjastot eivät ole järjestäneet. Asiaa on joko käsitelty koululais- ja opiskelijakäyntien yhteydessä tai annettu henkilökohtaista opastusta sitä pyydettyä.

Kysymykseen, mitä digitaalisia aineistoja kirjastot toivovat yleisten kirjastojen käyttöön, koski yleisin toivomus paikallisia ja suomenkielisiä aineistoja, esimerkiksi maakuntalehtiä.

Lapissa kirjastojen henkilökunnan tietotekniikan taitojen opetusta on tuettu opetusministeriön aikuisten tietoyhteiskuntastrategia-ohjelman avulla. Ohjelmavaroja ovat kansalais-

opistot järjestäneet kirjastojen henkilökunnalle räätälöityä koulutusta ja maakuntakirjasto on voinut palkata aluekouluttajan antamaan seutukunnittain lähiopetusta henkilöstölle.

2.5 Digitaalisen aineiston käytettävyys (asiakaspäättekysely)

Laitteistoresurssit ja tietoliikenneyhteydet digitaalisten aineistojen käytön perusta

2.5.1 Koko maa

Digitaalisten aineistojen käyttö kirjastoissa edellyttää toimivia verkkoyhteyksiä ja ajanmukaisia, tehokkaita tietokoneita. Kirjastopoliittisen ohjelman suositus on, että kirjastoissa on yksi asiakaspääte tuhatta asukasta kohti. Tähän tavoitteeseen ylsi vain 33 % Suomen yleisistä kirjastoista. Keskimäärin kirjastoissa oli 0,7 asiakaskonetta tuhatta asukasta kohti (kartta 10).

Tietoyhteiskuntapoliittiselle ministeriryhmälle tehdyssä asiakaspäätteselvityksessä todetaan, että alueellisen ja sosiaalisen tasa-arvon kannalta keskeistä on varmistaa kansalaisten pääsy maksuttomille asiakaspäätteille, ja uutena tavoitteena voitaisiin pitää yksi - kaksi asiakaspäätettä tuhatta asukasta kohti. Pelkkä asiakaspäätteiden määrä ei anna todellista kuvaa laitteistoresurssien tasosta, vaan on huomioitava myös laitekannan ikä. Yleisten kirjastojen asiakaspäätteistä 51 % oli hankittu ennen vuotta 2002 eli laitekanta oli vanhaa ja osittain pois käytöstä.

Lääni	Kirjastoautoja lkm	Tietokoneita lkm	joista asiakas-käytössä lkm
Etelä-Suomen lääni	47	66	2
Itä-Suomen lääni	38	10	2
Länsi-Suomen lääni	66	45	6
Oulun lääni	25	21	2
Lapin lääni	16	12	2
Koko maa	192	154	14

Taulukko 19. Kirjastoautojen asiakaspäätteiden määrä vuonna 2004

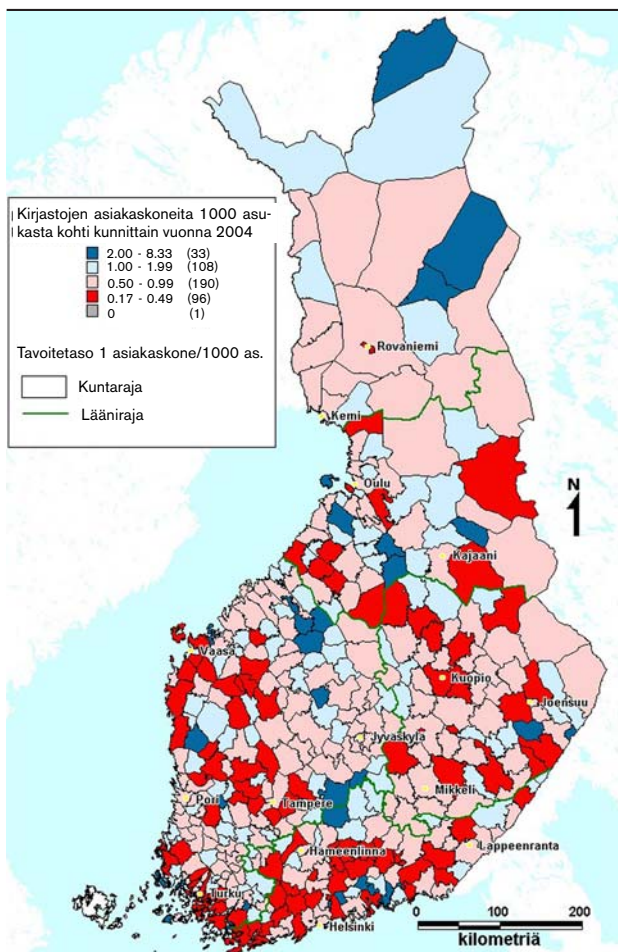
Kirjastoautoista asiakaskoneet puuttuivat lähes kokonaan. Vain 14 kirjastoautossa oli asiakkaiden käytössä internet-yhteyksin varustettu asiakaspääte (taulukko 19). Kirjastoautojen varustaminen internet-yhteyksillä on ollut riippuvainen tietoliikenneyhteyksien kehitymisestä. Uudet langattomat tietoliikenneyhteydet muodostavat jo kattavan verkon, joten myös kirjastoautojen internet-yhteydet ovat järjestettävissä.

Julkisia asiakaspäätteitä koskevassa Juhta-suosituksessa tavoitteena on, että julkiset asiakaspäätteet on kytketty verkkoon kiinteällä yhteydellä, ja langattoman lähiverkon käyttömahdollisuus on suositeltava. Kiinteän lähiverkon osalta tähän suositukseen ylsi 59 % kirjastoista. Langaton verkko oli käytössä neljässä prosentissa toimipisteistä (taulukko 20). Toimipisteet, joissa ei ollut internet-yhteyttä, olivat pääosin kirjastoautoja ja jonkin verran pieniä sivukirjastoja.

Lääni	Toimipisteet, lkm	lähiverkko lkm	modeemiyhteys %	laajakaistayhteys %	langaton verkko %	ei internet-yhteyttä %
Etelä-Suomen lääni	294	68,0	7,8	9,8	3,7	13,2
Itä-Suomen lääni	146	64,4	1,4	6,8	3,4	23,9
Länsi-Suomen lääni	499	52,6	7,1	19,9	5,5	14,9
Oulun lääni	129	50,4	5,9	17,0	3,7	23,0
Lapin lääni	72	55,6	2,8	2,8	4,2	34,7
Yhteensä	1140	59,4	6,3	14,7	4,6	17,8

Taulukko 20. Kirjastojen tietoliikenneyhteydet vuonna 2004

Kirjastoista 5 % ilmoitti, että ne eivät saa teknistä tukea verkkoyhteyksien ja laitteistojen ylläpitoon. Nämä kirjastot olivat kaikki pieniä alle 6 000 asukkaan kuntia. Kirjastoista 4 % kertoi, että apu tuli pelkästään oman kirjaston vakituiselta henkilökunnalta. Kunnan tai muiden atk-ammattilaisten tukea sai 87 % kirjastoista. Sekä oman kirjaston että kunnan tai muiden ammattilaisten atk-tukea hyödynsi 30 % kirjastoista. Puuttuva tai vähäinen atk-tuki vaikeutti digitaalisten aineistojen käyttöä, kun ongelmatilanteita ei pystytty ratkaisemaan riittävän nopeasti. Tietokoneiden määrän kasvu, laitekannan vanhentuminen ja ongelmat tietoliikenneyhteyksissä ovat lisänneet kirjastojen atk-tuen tarvetta.

Kartta 10. Asiakaskoneiden määrä kunnittain 1 000 asukasta kohti vuonna 2004. Lähde: Oulun lääninhallitus.

2.5.2 Etelä-Suomen lääni

Digitaalisten aineistojen käyttö kirjastoissa edellyttää toimivia verkkoyhteyksiä ja tehokkaita tietokoneita. Etelä-Suomen läänissä on yhteensä 294 yleisen kirjaston toimipistettä. Näistä 67 % on lähiverkossa tai muussa kiinteässä verkkoyhteydessä, 28 %:lla on adsl- tai muu laajakaistayhteys, 24 %:lla toimipisteistä on modeemi- tai isdn-yhteys, langattomassa verkossa on 11 %. Kokonaan ilman internet-yhteyttä oli 14 % toimipisteistä, jotka ovat kirjastoautoja. Niiden kirjastojärjestelmät toimivat off line -tilassa ilman verkkoyhteyttä. Samassa toimipisteessä voi olla erilaisia verkkoyhteyksiä. Tästä johtuu, että yhteenlasketut prosenttimäärät ovat yli 100.

Julkisen hallinnon tietohallinnon neuvottelukunnan (JUHTA) Asiakaspäätteet julkishallinnossa -muistiossa suositellaan, että asiakaskoneet olisivat kiinteässä verkkoyhteydessä ja langattoman lähiverkon käyttö olisi mahdollista.

Etelä-Suomen läänin kirjastoissa on yhteensä 3466 internet-yhteydellä varustettua tietokonetta, joista 41 % (1406 kpl) on asiakaskäytössä. Kirjastoautoissa internet-koneita on 66 kpl, joka on 2 % kirjastojen kaikista internet-koneista. Vain kahdessa kirjastoautossa on internet-yhteys myös asiakkaiden käytössä.

Kirjastopoliittisessa ohjelmassa 2001-2004 suositeltiin, että internet-yhteyksin varustettuja asiakaskoneita pitäisi olla yksi kone tuhatta asukasta kohden. Etelä-Suomen läänin kirjastoista vain 27 % (24 kpl) yltää tähän tavoitteeseen. Keskiarvo on 0,7 konetta tuhatta asukasta kohden. Julkiset asiakaspäätteet Suomessa -muistiossa todetaan, että alueellisen ja sosiaalisen tasa-arvon kannalta on keskeistä varmistaa kansalaisten pääsy internetin palveluihin. Tämän vuoksi uusi tavoite on 1-2 konetta / 1000 asukasta suhteutettuna kuntakokoon.

Määrä ei takaa laitteistojen laatua, johon vaikuttaa mm. koneiden ikä. Viimeisten kahden vuoden ja tulevan vuoden aikana useimmissa kirjastoissa on vaihdettu tai vaihdetaan kirjastojärjestelmä, jonka yhteydessä konekanta uusitaan.

Etelä-Suomen läänin kirjastojen 3466 tietokoneesta 52 % (1807 kpl) on hankittu vuonna 2002 tai sen jälkeen. Maakunnissa uusien koneiden osuus on Uudellamaalla 55 %, Itä-Uudellamaalla 35 %, Kanta-Hämeessä 46 %, Päijät-Hämeessä 64 %, Kymenlaaksossa 32 % ja Etelä-Karjalassa 60 %.

Tietokoneiden määrän kasvu lisää atk-tuen tarvetta

Kirjastoista 6 % ilmoitti, että ne eivät saa teknistä tukea verkkoyhteyksiin ja laitteisiin. Nämä viisi kirjastoa olivat kaikki alle 6000 asukkaan kunnankirjastoja.

Kirjastoista 3 % (3 kpl) kertoi, että apu tuli pelkästään kirjaston omalta vakituiselta henkilöstöltä. Kunnan tai muiden atk-ammattilaisten tukea sai 57 % kirjastoista (50 kpl). Sekä omaa että myös kunnan tai muiden atk-ammattilaisten atk-tukea hyödynsi 34 % (30 kpl) kirjastoista.

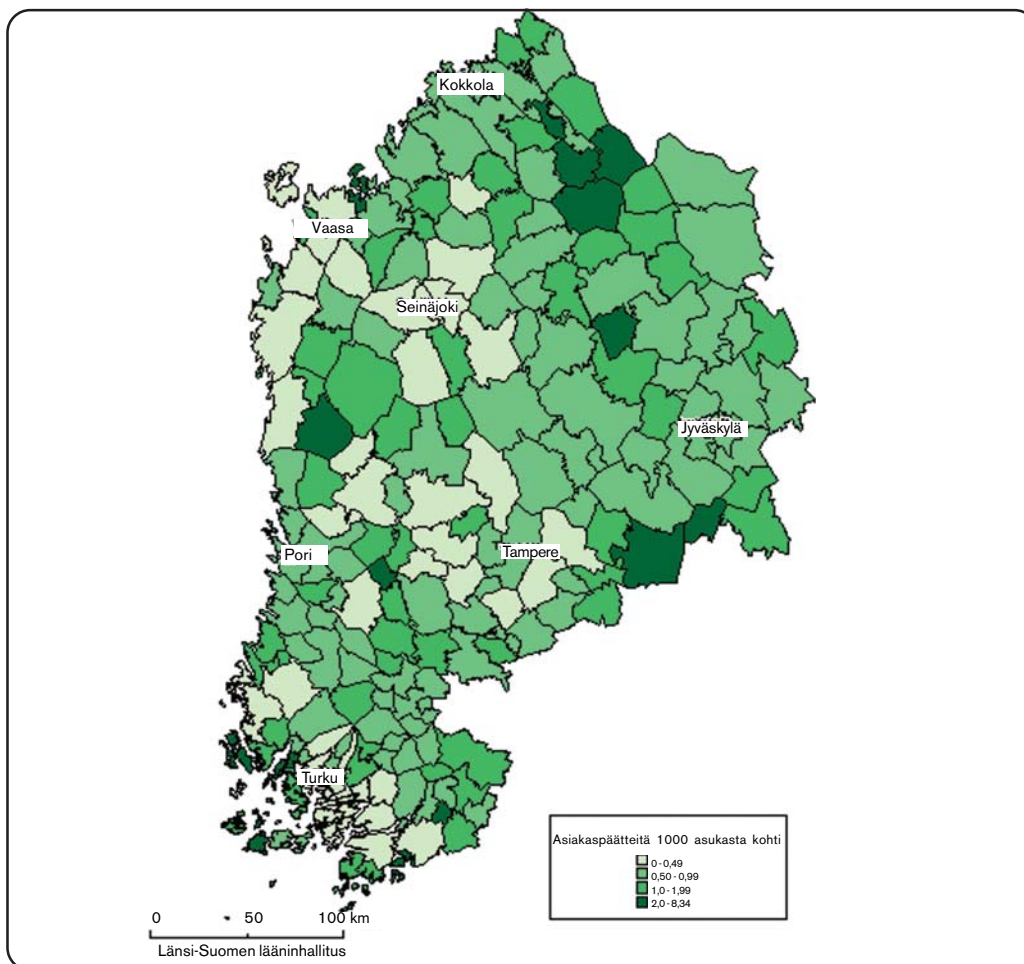
2.5.3 Länsi-Suomen lääni

Kirjastojen tekninen infrastruktuuri vaikuttaa oleellisesti digitaalisten aineistojen saavutettavuuteen. Jotta asiakkaat todella voivat hyödyntää kirjaston hankkimia lisensoituja digitaalisia aineistoja kuten elektronisia tietokantoja tai e-kirjoja, tulee kirjaston laiteresurssien, tietoliikenneyhteyksien, kirjastojärjestelmän sekä teknisen tuen ja käyttäjäkoulutuksen tukea näiden aineistojen käyttöä.

Kirjastopoliittisen ohjelman laatusuositus asiakaspäätteiden määrästä on vähintään yksi asiakaspääte/1000 asukasta. Asiakaspäätetyöryhmän selvityksessä suositukseksi asetetaan 1-2/1000 päätettä suhteutettuna kuntakokoon. Länsi-Suomen läänin kirjastoissa asiakas-päätteitä on keskimäärin 0,77 tuhatta asukasta kohti. Maakunnista vain Keski-Pohjanmaa (1,17 / 1000 as.) ja maakuntakirjastoista ainoastaan Vaasa (1,53 / 1000 as.) ylittää kirjastopoliittisen ohjelman suositukseen, kun taas Varsinais-Suomi jää lukuun 0,61 / 1000 asukasta. Kuntakohdaisesti tarkasteltuna suositus täyttyy 36 %:ssa läänin kuntia. Suhteellisesti paras tilanne on Keski-Pohjanmaalla, missä 67 % kunnista täyttää kirjastopoliittisen ohjelman suosituksen. Ruotsinkielisistä kunnista 71 % jää alle suosituksen. Kunnat, joissa päätteitä 1000 asukasta kohti on vähintään kaksi, ovat yhtä lukuunottamatta alle 3000 asukkaan kuntia. Kuntakoko ei kuitenkaan kokonaan selitä kuntien välisiä eroja. Muiden maakuntakirjastojen kuin Vaasan luvut vaihtelevat 0,39 ja 0,8 välillä. Kuntia, joissa asiakaspäätteitä on vähemmän kuin 0,5 / 1000 asukasta, on Pohjanmaalla 28 %, Etelä-Pohjanmaalla 26 %, Varsinais-Suomessa 25 % ja Pirkanmaalla 24 % kunnista. Keski-Suomessa ja Keski-Pohjanmaalla tällaisia kuntia ei ole lainkaan. (Kartassa 11 on esitetty asiakaspäätteiden määrä tuhatta asukasta kohti Länsi-Suomen läänin kirjastoissa.) 47 % läänin kirjastojen päätteistä on vuoden 2002 jälkeen hankittuja. Vain Varsinais-Suomessa (57 %) ja Satakunnassa (60,5 %) uudempia päätteitä on yli puolet käytössä olevista. Ennen vuotta 2002 hankituilla tietokoneilla tietokantojen käyttö on todennäköisesti hankalaa.

Julkisia asiakaspäätteitä koskevan JUHTA -suosituksen (JHS157) mukaan asiakaspäätteiden tulisi olla liitetty verkkoon kiinteällä yhteydellä, jonka nopeus on vähintään 512 kbps. Kun tarkastellaan kirjastojen tietoliikenneyhteyksiä, suhteellisesti eniten toimipisteitä kokonaan ilman internet-yhteyttä on Keski-Suomessa ja Etelä-Pohjanmaalla ja selvästi vähiten Keski-Pohjanmaalla. Kaikissa maakunnissa valtaosa toimipisteistä, joissa verkkoyhteyksiä ei vielä ole, on kirjastoautoja, muut ovat pieniä sivukirjastoja. Asiakaspäätetyöryhmän selvityksessä todetaan, että juuri kirjastoautojen internet-yhteyksien laajentaminen helpottaisi alueellista tilannetta. Parhaalta tilanne näyttää Keski-Pohjanmaalla, missä lähiverkko on 80 %:ssa kaikista toimipisteistä ja lopuissa käytetään laajakaistayhteyttä.

Koko läänissä 10,3 % kirjastoista ilmoittaa, että teknistä tukea on saatavilla kokopäiväisesti joko kirjastossa tai kunnassa yleensä. 6 %:ssa kuntia ei ole käytettävissä minkäänlaista teknistä tukea, mikä vaikeuttaa myös digitaalisten aineistojen käyttöä, kun ongelmatilanteita ei pystytä ratkaisemaan riittävän nopeasti. Kunnat, joissa toimii kokopäiväinen atk-tuki ovat maakuntakirjastoja (5 kirjastoa) ja yli 10 000 asukkaan kuntia (7 kirjastoa), mutta myös muutamassa tätä pienemmässä kunnassa atk-tuki on riittävää. Kun-nissa, joista tekninen tuki puuttuu, on yhtä lukuunottamatta alle 4000 asukasta. Keski-Pohjanmaalla yksikään kunta ei ilmoittanut atk-tuen puuttuvan kokonaan, toisaalta siellä ei myöskään yhdessäkään kunnassa ole kokopäiväistä atk-tukea käytettävissä.

Kartta 11. Asiakaspäätteiden määrä tuhatta asukasta kohti Länsi-Suomen läänin kirjastoissa.
Lähde: Länsi-Suomen lääninhallitus.

Jotta hankittujen digitaalisten aineistojen saavutettavuus kansalaisten kannalta turvataan, on kehitettävä etenkin syrjäisempiä seutuja ja autottomia asiakkaita kuten lapsia ja vanhuksia palvelevien kirjastoautojen tietoliikenneyhteyksiä ja asiakaspäätteiden saatavuutta niissä. Pienimpien kuntien kirjastojen teknisen tuen saatavuutta tulee myös parantaa. Nämä ovat myös asiakaspäätetyöryhmän mietinnössä esitettyjen toimenpiteiden tavoitteita.

Maakunta	Lähiverkko % (lkm)	Adsl/ muu laaja- kaista % (lkm)	Langaton verkko % (lkm)	Modeemi/isdn- yhteys % (lkm)	Ei internet- yhteyttä % (lkm)
Varsinais-Suomi	49,6 (65)	23,7 (31)	8,4 (11)	9,2 (12)	9,2 (12)
Satakunta	57,6 (34)	23,7 (14)	3,4 (2)	5,1 (3)	10,2 (6)
Pirkanmaa	63,8 (60)	12,8 (12)	3,2 (3)	5,3 (5)	14,9 (14)
Keski-Suomi	45,2 (38)	19,0 (16)	3,6 (3)	8,3 (7)	23,8 (20)
Etelä-Pohjanmaa	48,4 (30)	9,7 (6)	6,5 (4)	11,3 (7)	24,2 (15)
Pohjanmaa	43,8 (32)	28,8 (21)	8,2 (6)	4,1 (3)	15,1 (11)
Keski-Pohjanmaa	80,0 (16)	20 (4)	0,0 (0)	0,0 (0)	0,0 (0)
Länsi-Suomi	52,6 (275)	19,9 (104)	5,5 (29)	7,1 (37)	14,9 (78)

Taulukko 21. Kirjastojen tietoliikenneyhteydet Länsi-Suomen läänissä

2.5.4 Itä-Suomen lääni

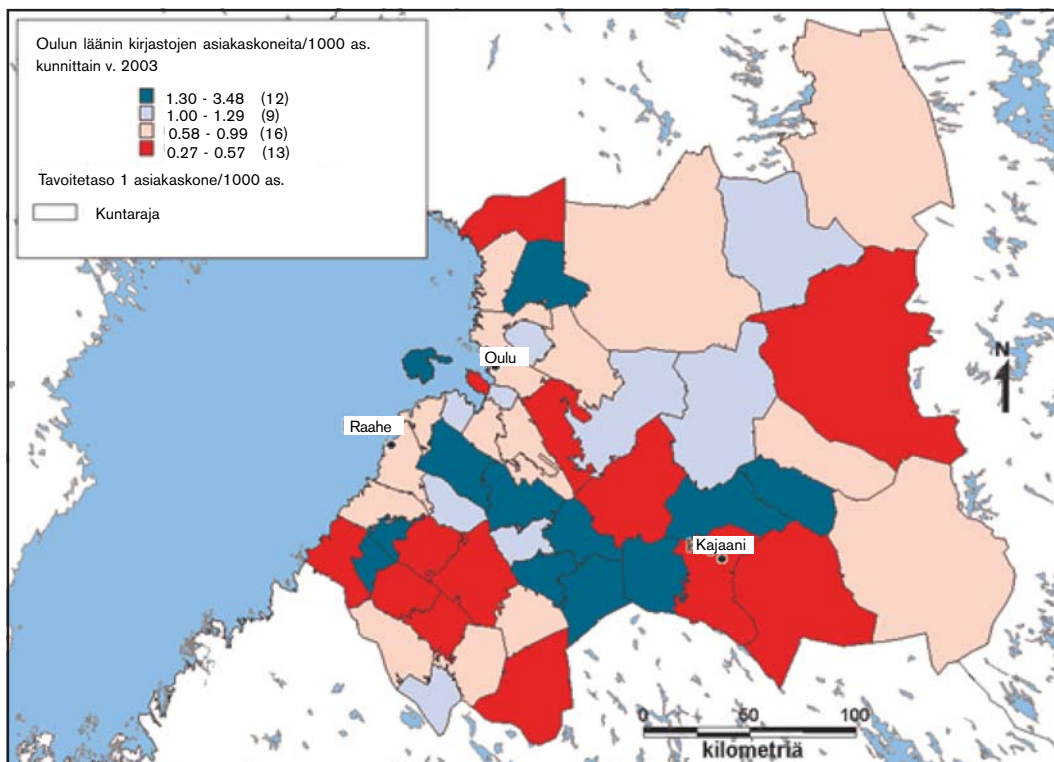
Digitaalisten aineistojen teknisen saavutettavuuden edellytyksenä ovat ajanmukainen laitekanta, toimivat tietoliikenneyhteydet ja riittävä atk-tuki kirjastoissa. Itä-Suomen läänin kirjastoissa oli 0,5 asiakaskonetta 1000 asukasta kohti. Kirjastopoliittisen ohjelman laatu-suosituksen mukaan koneita pitäisi olla vähintään yksi 1000 asukasta kohti. Itä-Suomen läänin kirjastoista vain 23 % ylsi tavoitteeseen.

Tietoyhteiskuntapoliittiselle ministeriryhmälle tehdyssä asiakaspäätteselvityksessä todetaan, että alueellisen ja sosiaalisen tasa-arvon kannalta on keskeistä varmistaa kansalaisten pääsy maksuttomille asiakaspäätteille, ja uutena tavoitteena voitaisiin pitää yksi - kaksi päätettä 1000 asukasta kohden. Lisäksi pelkkä asiakaspäätteiden määrä ei anna todellista kuvaa laitteisto-resurssien tasosta, vaan on huomioitava myös laitekannan ikä. Itä-Suomen läänin kirjastojen asiakaspäätteistä 43 % oli hankittu ennen vuotta 2002 eli laitekanta oli vanhaa ja osittain pois käytöstä.

Kirjastoautoista asiakaspäätteet puuttuivat lähes kokonaan. Vain kahdessa Itä-Suomen läänin 38 kirjastoautosta oli asiakkaiden käytössä asiakaspääte. Kirjastoautojen varustaminen internetyhteyksillä on ollut riippuvainen tietoliikenneyhteyksien kehittymisestä. Uudet langattomat tietoliikenneyhteydet muodostavat jo kattavan verkon, joten myös kirjastoautojen internetyhteydet ovat järjestettävissä.

Itä-Suomen läänissä oli yhteensä 146 kirjaston toimipistettä mukaan lukien kirjastoautot. 65 %-ssa toimipisteistä oli lähiverkko tai muu kiinteä verkkoyhteys, 1 %-ssa modeemi- tai ISDN-yhteys, 7 %-ssa ADSL- tai muu laajakaistayhteys ja 3 %-ssa toimipisteistä langaton verkko. Ilman verkkoyhteyttä oli 24 % toimipisteistä, nämä kaikki olivat Itä-Suomen läänissä kirjastoautoja. Julkisia asiakaspäätteitä koskevan Juhta-suosituksen mukaan tavoitteena on, että asiakaspäätteet on kytketty verkkoon kiinteällä yhteydellä, ja langattoman lähiverkon käyttömahdollisuus on suositeltava.

Kunnan atk-tuki oli käytössä 58 kirjastolla, kirjaston oma atk-tuki 19 kirjastolla ja molemmat 17 kirjastolla. Kuitenkin vain 14 Itä-Suomen läänin kirjastoa ilmoitti saavansa atk-tukea laitteistojen ja verkkoyhteyksien ylläpitoon tarvittaessa. 16 kirjastoa ilmoitti, että tukea oli saatavilla liian vähän tai ei ollenkaan. Saatu tuki vaihteli 10 minuutista 5 tuntiin viikossa. Puuttuva tai vähäinen atk-tuki vaikeutti digitaalisten aineistojen käyttöä, kun ongelmatilanteita ei pystytty ratkaisemaan riittävän nopeasti.

Kartta 13. Asiakaskoneet Oulun läänin kirjastoissa. Lähde: Oulun lääninhallitus.

Oulun läänin kirjastoista 45 ilmoitti saavansa atk-tukea laitteistojen ja verkkoyhteyksien ylläpitoon tarvittaessa. Kunnan atk-tuki oli käytössä 45 kirjastolla, kirjaston oma atk-tuki 18 kirjastolla ja molemmat kolmasosalla (16). Kunnankirjastoista viisi ilmoitti, että tukea oli saatavilla liian vähän tai ei lainkaan. Kahdessa kunnassa oltiin oman tuen varassa (yht.14 %). Puuttuva tai vähäinen atk-tuki vaikeutti digitaalisten aineistojen käyttöä, koska ongelmatilanteita ei pystytty ratkaisemaan riittävän nopeasti.

2.5.6 Lapin lääni

Asiakaspäätteiden määrä

Kirjastopoliittisen laatusuosituksen mukaan tulisi asiakaspäätteitä olla yksi tuhatta asukasta kohden. Lapin kirjastoissa on Internet-yhteyksin varustettuja päätteitä kaikkiaan 369 kappaletta. Asiakaskäytössä olevia tietokoneita on pääkirjastoissa 155, sivukirjastoissa 28 ja kirjastoautoissa kaksi. Keskimäärin asiakaspäätteitä on Lapissa 0,78 tuhatta asukasta kohden. Suosituksen mukaiseen määrään ylsi vain kahdeksan kirjastoa koko läänissä. Kaupunkikunnissa on suhteellisesti vähiten koneita.

Laitekannan ikä

Kirjastojen laitekannasta on noin kolmasosa, 132 kappaletta, hankittu vuoden 2002 jälkeen. Laitekanta keskimäärin on kohtuullisen uutta. Vanhin konekanta on kaupunkikunnissa. Suosituksen mukaisesta määrästä kirjastoista puuttuu 32 asiakaspäätettä ja vanhentuneita eli ennen vuotta 2002 hankittuja laitteita on 23 kappaletta. Tosiasiallinen ja akuutti asiakaspäätteiden tarve Lapin läänin yleisissä kirjastoissa on vähintään 55 Internet-tietokonetta.

Lähiverkko/ kiinteä yhteys	Modeemi/ isdn-yhteys	Adsl/muu laajakaistayhteys	Langaton verkko	Ei Internet- yhteyttä	Toimipisteet lkm
40	2	2	3	25	72

Taulukko 22. Lapin kirjastojen tietoliikenneyhteydet (lkm) vuonna 2004. Lähde: Lapin lääninhallituksen kysely 2004.

Tietoliikenneyhteydet ja kirjastojen atk-tuki

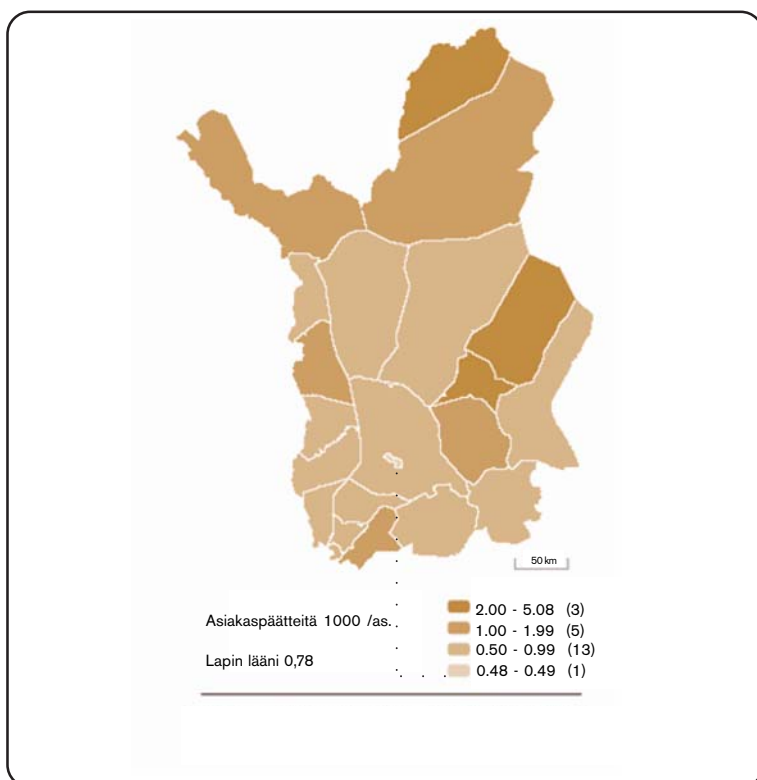
Verkostoaineiston toimivan saavutettavuuden ehtona on, että kirjastolla on ajanmukainen laitekanta, toimivat tietoliikenneyhteydet ja riittävä atk-tuki.

Lapissa on 72 kirjastojen toimipistettä mukaan lukien kirjastoautot. Ilman Internet-yhteyttä olevia toimipisteitä on 25, niistä 15 on kirjastoautoja. Vain yhdessä autossa on Internet-yhteys.

Lappilaisen todellisuuden tiivistä eräs kirjastonhoitaja todeten, että laajakaistayhteyksien puuttuessa kirjastossa ei voida kuvitellakaan tietokantojen tai Internetissä olevien aineistojen käytön lisäämistä.

Kunnan tai muun atk-ammattilaisen atk-tekniistä tukea ilmoitti saavansa laitteistojen ja verkkopalvelujen ylläpitoon tarvitessaan 17 kirjastoa. Työaika vaihteli kymmenestä minuutista viiteen tuntiin viikossa.

Oman henkilökunnan työpanosta oli kymmenessä kirjastossa. Parhaiten resursoituja olivat kaupunkien kirjastot, joihin on palkattu atk-tukihenkilöstöä. Yksikään kirjasto ei kuitenkaan jäänyt täysin vaille tukea.

Kartta 14. Kirjastojen asiakaskoneiden määrä tuhatta asukasta kohden Lapin läänissä vuonna 2004. Lähde: Lapin lääninhallitus.

Termistöä

Digitaalisella aineistolla tarkoitetaan sähköisessä muodossa olevaa aineistoa, jonka käyttämiseen tarvitaan tietokone ja käyttöliittymä, ja jonka käyttöoikeuden kirjasto on ostanut. Käyttömaksu määritellään lisensseinä, joiden määrittelyperusteena on mahdollisten käyttäjien lukumäärä tai sallittujen yhtäaikaisten käyttäjien määrä.

Elektroniset tietokannat ovat tietoverkkojen välityksellä käytettäviä käyttömaksuihin perustuvia tietokantoja. E-kirjat: Elektroniset kirjat tai sähkökirjat ovat digitaalisessa muodossa olevia kirjoja, jotka lainataan kirjaston asiakkaiden kotikoneille kirjaston omasta järjestelmästä tai kotisivuilta.

FinELibin toiminnasta vastaa Suomen kansalliskirjasto. Opetusministeriö rahoittaa yleisten kirjastojen osalta verkkoaineiston hankinnan palvelumaksun. Maakuntakirjastojen asiantuntijaryhmän esityksen pohjalta FinELib käynnistää lisenssineuvottelut ko. aineistojen tuottajien kanssa näiden aineistojen käyttöoikeuksien ostamiseksi yleisten kirjastojen käyttöön.

Kirjastokimpoilla tarkoitetaan vapaaehtoisuuteen perustuvaa kunta- ja hallintorajat ylittävää seutuyhteistyötä kirjastojen kesken. Kimpoilla on yleisesti käytössään yhteinen kirjastojärjestelmä.

Linnea-yhteistietokannat ovat Suomen kansalliskirjaston ylläpitämiä ja niihin kuuluvat Linda (tieteellisten kirjastojen yhteistietokanta), Manda (yleisten kirjastojen yhteistietokanta), Arto (kotimaisten artikkelien viitetietokanta) ja Viola (musiikkiaineistojen yhteistietokanta).

Tietokantoja

Linnea-tietokannat:

Arto = kotimainen artikkeliviitetietokanta

Linda = yliopistokirjastojen yhteistietokanta

Manda = yleisten kirjastojen yhteistietokanta

Viola = musiikkiaineistojen yhteistietokanta

FinELib-tietokantoja:

Ebsco = Ebsco Publishingin tuottama englanninkielinen kokotekstiartikkeleita sisältävä tietokanta

Grove Dictionary of Music = Oxford University Pressin tuottama englanninkielinen musiikkitietokanta

Grove Dictionary of Art = Oxford University Pressin tuottama englanninkielinen taidetietokanta

Kansallisbiografia = Suomen historiallisen seuran tuottama suomenkielinen elämäkerrasto

Helecon = talouselämän artikkeliviitetietokanta

NetMot sanakirjat

Global Books in Print = kirja- ja videoaineistojen viitetietokanta

Ulrichsweb = aikakausjulkaisujen hakemisto

Muita tietokantoja:

Alexi Online = BTJ Kirjastopalvelun tuottama kotimainen artikkeli- ja arvosteluviitetietokanta

Fono = Yleisradion äänilevystön aineistotietokanta

OCLC Worldcat = englanninkielinen luettelointitietokanta

Tenttu = Teknillisen korkeakoulun kirjaston tuottama tekniikan tietokanta

Kiinteistöalan lakikirja

Medic = lääketieteen hakemisto

Web-Facta = verkkokäyttöinen elektroninen tietosanakirja

Mediearkivet = ruotsinkielinen kokotekstiartikkelitietokanta

Artikelsök = ruotsinkielinen artikkeliviitetietokanta

Taulukkolista

Taulukko 1. Digitaaliseen aineistoon liittyviä yhteiskunnallisia tavoitteita ja toimenpidekokonaisuuksia niiden saavuttamiseksi

Taulukko 2. Eri hankintakanavien kautta hankitut tietokannat kirjastoissa vuonna 2004

Taulukko 3. Kirjaston ulkopuolisten tietokantojen asiakas- ja virkailijakäyttö Etelä-Suomen läänin kunnan- ja kaupunginkirjastoissa vuonna 2004

Taulukko 4. Tietokantojen henkilökuntakäyttö Länsi-Suomen läänin kirjastoissa

Taulukko 5. Tietokantojen asiakaskäyttö Länsi-Suomen läänin kirjastoissa

Taulukko 6. Tietokannat henkilökunnan käytössä Itä-Suomen läänin kirjastoissa maakunnittain vuonna 2004

Taulukko 7. Tietokannat asiakaskäytössä Itä-Suomen läänin kirjastoissa maakunnittain vuonna 2004

Taulukko 8. Henkilökunnan ja asiakkaiden käyttämät tietokannat kunnittain Oulun läänin yleisissä kirjastoissa vuonna 2004

Taulukko 9. Linnea-yhteistietokantojen saatavuus Lapin läänin yleisissä kirjastoissa (n=22) vuonna 2004

Taulukko 10. Asiakkaiden ja henkilökunnan käytössä olevat elektroniset tietokannat Lapin yleisissä kirjastoissa vuonna 2004

Taulukko 11. E-kirjasopimusten hankinta yksin / yhteistyössä kirjastojen kesken vuonna 2004

Taulukko 12. E-kirjalisenssien hankinta yksin / yhteistyössä kirjastojen kesken

Taulukko 13. E-kirjojen hankinta luokittain (kpl)

Taulukko 14. E-kirjasopimusten hankinta yhteistyössä / yksin maakunnittain vuonna 2004

Taulukko 15. E-kirjojen hankinta luokittain ja maakunnittain vuonna 2004

Taulukko 16. E-kirjasopimusten määrä Oulun läänin yleisissä kirjastoissa vuonna 2004

Taulukko 17. E-kirjojen hankinta eri tiedon alueiden pääluokkiin Oulun läänin yleisissä kirjastoissa vuonna 2004

Taulukko 18. Digitaalisten aineistojen hankintakulut vuonna 2004

Taulukko 19. Kirjastoautojen asiakaspäätteiden määrä vuonna 2004

Taulukko 20. Kirjastojen tietoliikenneyhteydet vuonna 2004

Taulukko 21. Kirjastojen tietoliikenneyhteydet Länsi-Suomen läänissä

Taulukko 22. Lapin kirjastojen tietoliikenneyhteydet (lkm) vuonna 2004

Karttalista

- Kartta 1. Tietokantojen lukumäärä kunnittain vuonna 2004
- Kartta 2. Kirjastojen käyttämien ulkopuolisten tietokantojen määrä kunnittain Etelä-Suomen läänissä 2004
- Kartta 3. Tietokantojen lukumäärät kunnittain vuonna 2004 Itä-Suomen läänissä
- Kartta 4. Kirjastojen tietokannat Oulun läänissä
- Kartta 5. E-kirjasopimukset ja kirjastokimpat vuonna 2004
- Kartta 6. E-kirjojen käyttö sopimukset Etelä-Suomen läänissä vuonna 2004
- Kartta 7. E-kirjalisenssit ja kirjastokimpat Länsi-Suomessa
- Kartta 8. E-kirjasopimukset ja kirjastokimpat Itä-Suomen läänissä vuonna 2004
- Kartta 9. Kirjastokimpat ja E-kirjasopimukset Oulun läänissä
- Kartta 10. Asiakaskoneiden määrä kunnittain 1 000 asukasta kohti vuonna 2004
- Kartta 11. Asiakaspäätteiden määrä tuhatta asukasta kohti Länsi-Suomen läänin kirjastoissa
- Kartta 12. Asiakaspäätteiden määrä 1000 asukasta kohti Itä-Suomen läänin kirjastoissa vuonna 2004
- Kartta 13. Asiakaskoneet Oulun läänin kirjastoissa
- Kartta 14. Kirjastojen asiakaskoneiden määrä tuhatta asukasta kohden Lapin läänissä vuonna 2004

Lähdeaineisto

- Kirjastolaki 4.12.1998/904.
- Läänikohtaiset kyselyt digitaalisten aineistojen hankinnasta ja käytöstä kuntien kirjastoille, syksy 2004 (vastausprosentti 100).
- Julkisen hallinnon tietohallinnon neuvottelukunta (JUHTA), JHS 157 Asiakaspäätteet julkishallinnossa <http://www.intermin.fi/juhta/suomi/jhs157>
- Julkiset asiakaspäätteet Suomessa - maksuttomien julkisten asiakaspäätteiden tila ja tarve Suomessa vuonna 2004. Asiakaspäätetyöryhmän selvitys hallituksen tietoyhteiskuntaohjelman ministeriryhmälle 15.12.2004 <http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/kirjastot/perustietoa/selvityksia/asiakaspaate2005.html>
- Kekki, Kirsti: Yleisten kirjastojen kimpat. http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/kirjastot/perustietoa/selvityksia/Kansalliskirjastolehti_Kekki.doc
- Kirjastopalvelut kaikilla mausteilla. Palvelutuotannon tila, tarpeet ja tulevaisuuden linjauksia. Opetusministeriön julkaisuja 2004:5.
- Kirjastopoliittinen ohjelma 2001 - 2004. Työryhmän muistio. Opetusministeriö, 2001.
- Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston julkaisusarja 2001:2.
- Kirjastostrategia 2010. Tiedon ja kulttuurin saatavuuden politiikka. Opetusministeriön julkaisuja 2003:1.
- Digimaan kartta - puheenvuoroja digitaaliseen tietohuoltoon. Toim. Kirsti Kekki ja Oili Salminen. Helsinki 2002.

Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 24.6.2003. <http://www.valtioneuvosto.fi/tiedostot/pdf/fi/39357.pdf>

Matti Vanhasen hallituksen politiikkaohjelmat: Tietoyhteiskunta.

Opetusministeriön hallinnonalan tuottavuusohjelma 2005 - 2009. Opetusministeriön julkaisuja 2004:31.

Arviointiryhmät lääninhallituksittain

Etelä-Suomen lääni:

Kristiina Kontiainen, sivistystoimentarkastaja, Hämeenlinnan toimipaikka, puh. 020 516 2040

Marjaterä Kursu, erikoissuunnittelija, Hämeenlinnan toimipaikka, puh. 020 516 2037

Sivistystoimentarkastaja Hannu Sulin, Helsingin toimipaikka, puh. 020 516 3119

Länsi-Suomen lääni:

Jokitalo Päivi, sivistystoimentarkastaja (teemavastaava), Turun toimipaikka, puh. 020 517 2067

Ketonen Anneli, sivistystoimentarkastaja, Vaasan alueellinen palveluyksikkö, puh. 020 517 6148

Kinnunen Raija, erikoissuunnittelija, Vaasan alueellinen palveluyksikkö

Pihkala Tuula, sivistystoimentarkastaja, Jyväskylän toimipaikka

Itä-Suomen lääni:

Hiltunen Eeva, sivistystoimentarkastaja, Mikkelin toimipaikka, puh. 020 516 6011

Mäkiranta Ari, sivistystoimentarkastaja, Joensuun alueellinen palveluyksikkö, puh. 020 516 8016

Rusi Pirkko, sivistystoimentarkastaja, Kuopion alueellinen palveluyksikkö, puh. 020 516 7016

Oulun lääni:

Kukko Ulla, kirjastotoimentarkastaja

Lapin lääni:

Seppänen Sirkku, sivistystoimentarkastaja, puh. 020 517 7690

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Julkaisumyynti / Bokförsäljning

Yliopistopaino / Universitetstryckeriet

PL 4 / PB 4 (Vuorikatu 3 / Berggatan 3)

00014 Helsingin Yliopisto / Helsingfors Universitet

puhelin / telefon (09) 7010 2363

faksi / fax (09) 7010 2374

books@yopaino.helsinki.fi

www.yliopistopaino.helsinki.fi

ISBN 952-485-001-X (nid.)

ISBN 952-485-002-8 (PDF)

ISSN 1458-8110